THIS ARTICLE WAS WRITEN FOR EDUCATIONAL PURPOSES

OBECNÝ PŘEHLED ODÍVÁNÍ V UHRÁCH V 9. - 17. STOLETÍ

Doc. Ing. Martina Hřibová, PhD.

Pro poznání oděvů v Uhrách je vhodné si uvědomit, že uherské království zahrnovalo až do 1. světové války území dnešního Maďarska, Slovenska, východní část Rakouska, z Rumunska Transylvánii a Valašsko a severní část bývalé Jugoslávie a spojovalo mnoho národností. Předkládaný článek se zaměřuje zejména na odění ve střední a horní části Uher, tedy oblast současného Maďarska a Slovenska a dále popisuje civilní oděvy nejbohatších obyvatel, tedy šlechty a měšťanstva, což činilo rámcově asi 8-10% obyvatelstva (32).

Stejně jako v případě ostatních států a národů, oděvní kulturu v Uhrách poznamenalo mnoho vlivů a zkušeností. Obecněji se dá konstatovat, že jejich šat byl ve všech sledovaných obdobích zdobený, barevný a v případě šlechty nákladný a výrazně okázalý.

Než přišli Maďaři na dnešní území (cca 9.stol) ze střední Asie, setkali se se Skythy, Peršany, Huny a Avary, a některé jejich oděvní prvky přijali. Po příchodu na dnešní území Maďaři přebírali i prvky západo a východoevropské módy nejen díky geografické poloze, ale také pod vlivem králů z rodu Anjou (13. stol.). V dobách bojů s Osmanskou říší vytvořili funkční uniformu pro lehkou jízdu, kterou následně převzala Evropa. V uherských oděvech můžeme najít stopy tureckého vlivu.

1A

1B

Některé praktické součásti zejména jezdeckých oděvů jako např. kalhoty, vesty a kabáty, výrazně ovlivnily i současný evropský styl oblékání.

2

A Hunnish prince on horseback.

Před příchodem na dnešní území (2.-9. století)

Ugrofinské národy z Euroasie byly výborní válečníci, dobře organizovaní, měly právní systém a vyvinutou uměleckou kulturu. Přesně rozlišit, kde začíná móda jednotlivých národů a případně, co který kmen vytvořil, je za současného stavu poznání nemožné. Předpokládáme, že v tomto období se oděv Maďaru výrazně nelišil od hunského či skytského. Původ technického konopí se hledá v skytském iránském prostředí. (9)

3A

Jazykovědný rozbor ukázal, že názvy některých tradičních oděvů jsou společné u Hunů a perských sousedů. Jiné oblečení má původ v rané Mezopotámii, Sumeru a Akkádii. Ruha/ ruba (oděv), chizma (čižma) – jezdecká bota, sharu (boty), papuch (papuče, trepky), kopenyeg/kepenek (oděv), kodmon (krátký spíše ženský kabátek), kabát (kabát), sapka (čepice), kalap/kalpak (klobouk), chákó/sakele (špičatá čepice), zubony (těsná vojenská košile), szur/sor/sur (plstěný dlouhý kabátec), új (rukávy), szovet (plátěný materiál), chuha, kacagany/kartugan (kožešinový plášť), zseb (kapsa), guru/yuzuk (kruh, prsten), szucs/sevaza (krejčí), gzapyu/zapagi (vlna) jsou běžná slova ve starých tureckých jazycích.

Výrazy z antické Mezopotámie jsou: koteny/kitun (lněný nabíraný oděv, zástěra), gatzy/gadda (lněné nabírané letní kalhoty), gunya (prosté vlněné oblečení), csákó/Sasu (špičatý turban), guba (kabát z propletených dracounů), suba (šuba), szur/sur (plstěný dlouhý kabát), szovet/subatu (plátno).

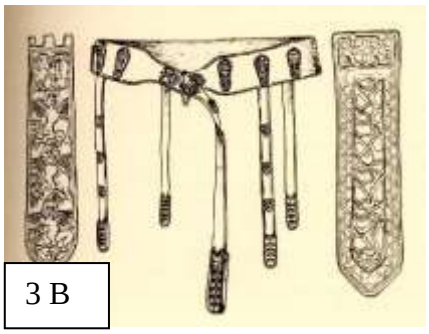
3 B

V Ermitáži (St. Petěrburk) na stříbrné destičce ze 4. stol je znázorněn hunský princ na koni při střelbě z luku [Obr. 2]. Princův oděv vykazuje

obdobné rysy např. střih a drobné detaily, jako šat pozdějších maďarských šlechticů. Princ je oděn do kabátce v délce po kolena, přepásaného opaskem, těsných kalhot a vysoké jezdecké obuvy. Spona na čepici, brož, opasek a okraje obuvi jezdce odpovídají archeologickým nálezům malých kovových součástek ze starého maďarského hrobu z 8. stol.
Arabský obchodník Ibn Rusta v roce 870 uvádí: „Maďaři jsou velmi atraktivní ve svém vzhledu (oděvech). Mají velkou fyzickou sílu, jsou bohatí a mají mnohá pozoruhodná bohatství díky svým obchodním aktivitám.“ Abu Said Gardezi zmínil v roce 1050 též uherské hedvábné ošacení.
Vlhká půda panonské nížiny rychle rozkládá textilie, ale přesto bylo v průběhu vykopávek nalezeno několik druhů jemných lnů a hedvábné fragmenty. Archeologové nalezli kromě zdobených zbraní vybavení pro koně, šperky a kovové ornamenty, které se našívaly na lemy oblečení, rukávy, opasky a obuv. Ženy nosily kulaté ozdoby na prsou zdobené motivy stromu života nebo mytickými orly. Kovové dekorace ranných Maďarů byly obvykle z bronzu, ovšem vládci měli stříbrné nebo zlaté varianty.

9-10. století (doba příchodu)
Prvotní význam označení „Maďaři“ představovalo velmi různorodé nomádské společenství, v němž hlavní složku tvořily tzv. staromaďarské kmeny Meger, Nyék, Kurtgyarmat, Tarján, Jeno, Keri a Keszi a chazarský kmen Kabarů (9.-10. stol).

4A

4B

4C

4D

4E
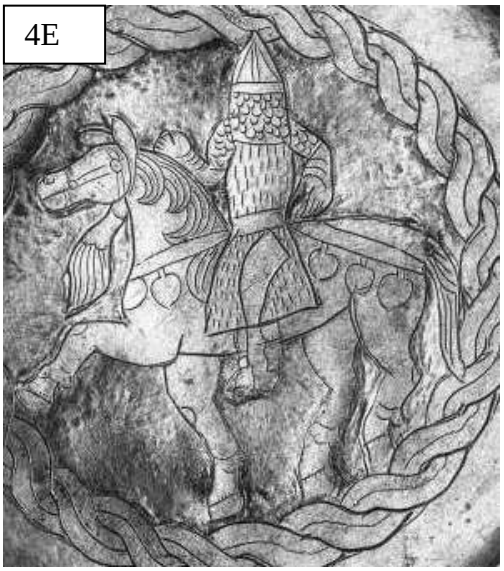

V Maďarském národním muzeu jsou vystaveny rekonstrukce dobových oděvů podle nálezů v Orosháza, viz. obrázky 4A a 5A. Muž má na hlavě vysokou kožešinou lemovanou plstěnou čepici, vnitřní kaftan, svrchní hedvábný brokátový kabát na hrudi přeložený přes sebe, lněnou nebo konopnou košili, spodky, volné kalhoty, plátěné ponožky a vysokou jezdeckou obuv z usně s lehce zvednutou špičkou. V některých případech byla obuv zdobená na vnější straně stříbrnými knoflíky. Stříbrem vykládané pochvy na zbraně, zavěšené na opasku byly výrazně zdobeny kovovými plátky a naznačují, že je to bohatý muž. Toulec má

zavěšený na pravé straně a uvolněný luk v koženém a kostěném pouzdru nalevo, spolu s lehce zahnutou šavlí. Otázkou je úprava vlasů, protože kroniky z přelomu 9. a 10. stol mluví o zvyku Maďarů a Moravanů vyholovat si hlavy, když táhli společně na Bavory a na druhou stranu o nošení dlouhých vlasů stažených do copu. Obrázek 4B ukazuje kresebnou rekonstrukci dalších typů oděvů, o kterých Gyula László předpokládá, že je muži nosili. Obrázek 4C ukazuje zdobení tašvice. Obrázek 4D je detailem zbraně uložené v Schatzkammer Kunsthistorisches Musea ve Vídni, která pochází z počátku 10. století a je nejspíš dílem maďarských zlatníků. Typickým znakem společenského postavení u jezdeckých národů byl opasek s kovovými ozdobami.

Ženy [Obr. 5A] nosí podobné oblečení jako jejich mužské protějšky – lněnou nebo konopnou košili zdobenou korálky neno kovovými ozdobami (pityke), rozetami, nadkolenky, spodky, kalhoty, vnitřní kaftan, svrchní kabátec (kaftan) lemovaný hedvábím, vysokou obuv z jelenice a vysokou čepici. Čepice je zdobena nikoliv kožešinou jako mužská, ale hedvábím. Ozdobné destičky na prsou jsou stříbrné s vloženým zlatem, často s motivem orla (1, 2, 6). Obuv mohla být též z plsti zdobená kovovými dekoracemi. Šperky mohly být naušnice, korálkové náhrdelníky s např. měsícovitými přívěšky, náramky a prsteny.

Znakem příslušníků nejvyšších vrstev byl kožešinový svrchník zvaný "suba". (34)

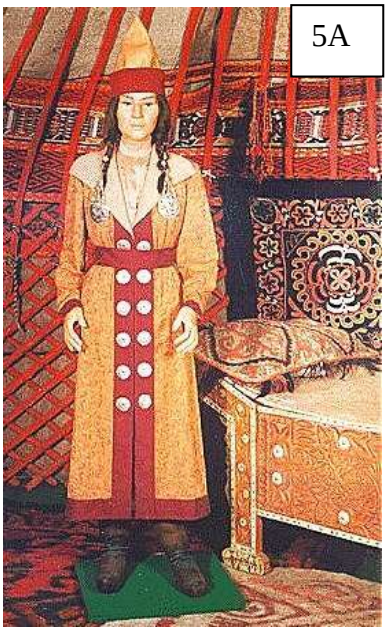

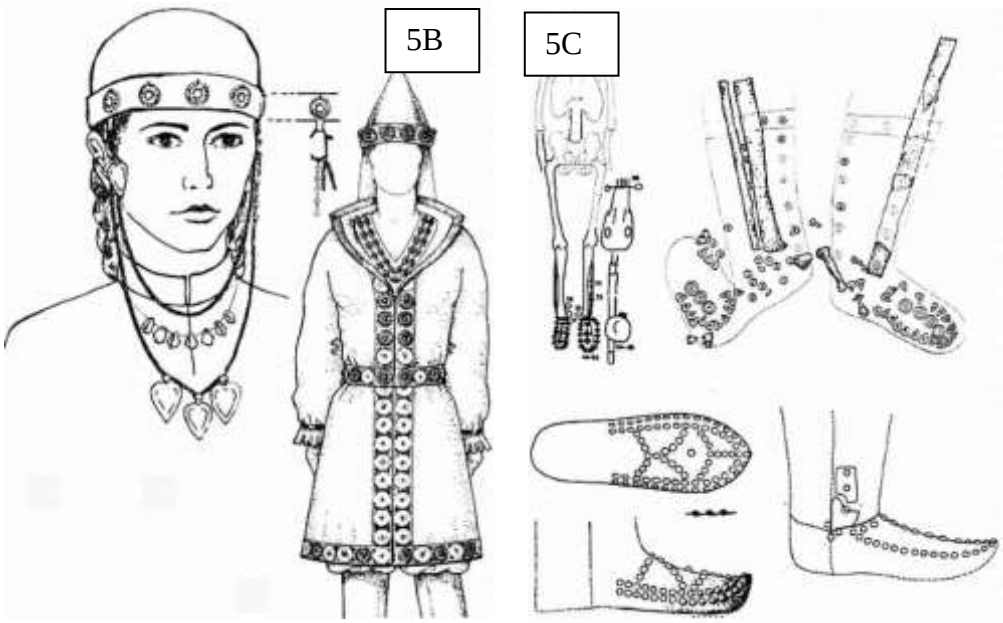

11. - 12. století

V zákoníku krále Kolomana Uherského z r. 1090 v článku I. 70 se píše " Nikdo, kdo patří ke klerikům, nechť nenosí civilní oblečení, a to kožich anebo barevnou tuniku, světle žluté rukavice, červenou čabraku anebo zelený plášť, vyšší boty či kápi, střevíce, ať už barevné anebo hedvábné, hedvábnou košili anebo tuniku, šaty nemají být zapnuté šněrovaným zapínáním ani sponou na hrudi, ale mají obepínat krk."

V kronice neznámého autora z 11. stol. se nachází záznam, že ve „staré zemi“ byla taková hojnost kun, že nejen šlechtici, ale i rolníci, bačové, pastevci krav i vepřů zdobili své oděvy kožešinou. Kalhoty, obuv, kožešinové čapky, čepice, opasky, pochvy na šavle, sedla a popruhy byly z usně. Nálezy knoflíků, spon, růžic, mincí a kroucených obrub objevené společně s pozůstatky usní jsou datovány do 9. - 11. stol, kdy poslední vlna staromaďarských kmenů přišla do Karpatské pánve. Maďaři pravděpodobně přinesli do Evropy dnešní zapínání knoflíků na knoflíkové dírky. Kaczgány (kožešina z divoké zvěře pohozená volně přes ramena), kodmon (krátký kabát z ovčí kůže), bekecs (prošívaná vesta specifického tvaru) a suba (dlouhý teplý kabát) bylo typické mužské oblečení. Maďaři vyráběli plsť, kterou používali na stany, přikrývku, koberce a oblečení. Tkali lněné či konopné plátno na spodní oblečení a jemnější kusy jako košile a kalhoty (gatya).

Po zavedení křesťanství v Uhrách byly původní zvyky trestány a šlechtici na čas opustili bohaté kaftany východního původu a nosili oděvy křesťanů - byzantské a stále častěji románské odění podle západoevropských vzorů. Prostý lid zůstal u původních oděvů včetně copu, knírku a bradky a východní vliv byl též posílen příchodem Sikulů, Pečeněhů a Ismaelitů (35). V 11. stol. maďarští urození pánové

nosili tuniky lemované korálky, kabáty přehozené přes ramena (mente) s přezkami, zdobené kabáty z usně nebo kožešiny (kodmon) a vysokou obuv. Ve 12. století velmi urození lidé nosili oděvy podle byzantské i západní, často francouzské románské módy.
Dle západního způsobu ženy nosily dva po kotníky dlouhé oděvy tunikovitého typu přepásané opaskem, přičemž horní byla ozdobena vyšíváním. Byzantští a němečtí kronikáři se zmiňují o neobvyklé zálibě uherských žen oblékat se do bílé látky. Označení fehérnép (bílý člověk) pro ženu zřejmě mohlo vycházet i z tohoto zvyku. V některých oblastech se ženy oblékaly do bílého na svatby, v jiných na pohřby. Byzantinci si oblíbili maďarský „kabát“ (slovo maďarského původu) a „mente“ (kabát přehozený přes ramena, v Byzanci zvaný mandyae). Výraz „hajadon“ (rozpuštěné vlasy) označuje mladé dívky. Vdané ženy nosily čepce či závoje.

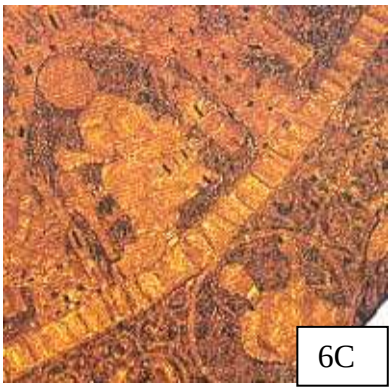

Obrázek 6A představuje korunu Štěpána I. a 6B a C ukazuje dochovaný korunovační plášť stejného krále vytvořeného před r. 1031. V současnosti je plášť uložen v Maďarském národním muzeu.
Obrázek 6D dokumentuje původní maďarské odění zachycené cizinci (Aquileia), naproti tomu obr. 6E, F jsou dokladem přijetí evropského typu oděvu.

6G

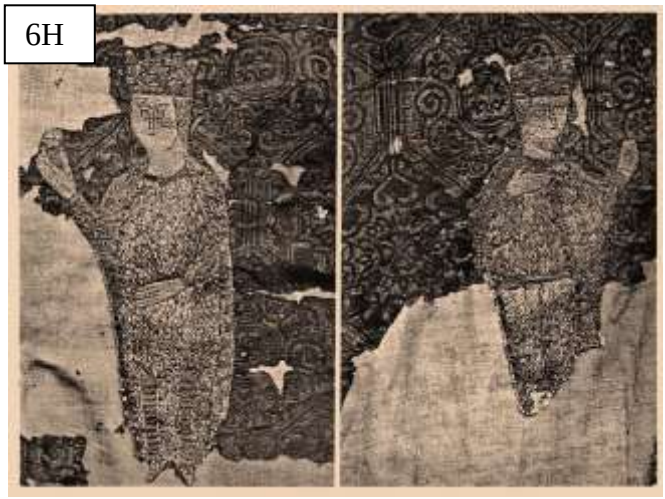
6H

13. století

V básni Planctus destructionis regni Ungarie per Tartaros (Nářek nad zničením Uherského království Tatary, cca. 1242) autor píše „(Uhri) Oděv nosí těsný, krášlí si ho ozdobami, uhlazení a vždy pyšní, horliví byť prostopašní, ve lžích, se zdá, vyznali.“ (23)

Do prostředí, kde se mísily tradiční oděvy místního obyvatelstva s prvky vycházejícími z potřeb jezdeckých, dále s vlivem oděvů západoevropských a byzantských ve 13. století po mongolské invazi přibyl další aspekt – Kumáni, poslední kočovný národ, který do Uher přišel ve 13. století. Jejich oblečení mělo velký vliv na uherskou módu zejména v době vlády krále Lászla IV. (1272-1290), který byl po matce kumánského původu. Typický kumánský oděv sahal po kotníky, byl těsný v pase a řasený v bocích.

Jedno z nejstarších vyobrazení svrchní vrstvy oblečení Kumánského muže představuje socha z jihoruské stepi z přelomu 12/13. století a dále nástěnné malby prezentující legendu o sv. Ladislavovi, kde je vidět muž v těsném kaftanu dosahujícím pod kolena, nohavicích a jezdeckých vysokých botách s měkkou podešví, které dosahovaly nad kolena (35). Přední díly kaftanu v případě bohatého nositele šitý z drahých, byzantských látek se na hrudi překládaly přes sebe a byly stažené opaskem, na kterém byly zavěšeny zbraně a doplňky. Opasky byly obvykle prosté, ozdobou byla spona. Kumánští hodnostáři mohli mít na opascích připevněny stříbrné ozdoby. Překvapivě tyto stříbrné ozdoby nejsou dle východního stylu, ale jsou spojeny s životem na dvoře (35). Kumáni si pěstovali 1 – 3 copy a zbytek hlavy si vyholovali, stejně jako tváře kromě zakrouceného kníra. Na hlavách nosili dlouhou špičatou čepici se zvednutým dolním okrajem (tzv. kumánská vysoká čepice) bez kožešiny. Tento způsob oblékání byl natolik rozšířen v Uhrách v druhé polovině 13. století, že se jej církevní představitelé dvakrát pokusili neúspěšně zakázat (1279, 1288) (35). První popis suby pochází z r. 1290 (22).

Ženy, které se rozhodly následovat západní vzory, v této době začaly používat bohatě nabírané oděvy. Pod svrchním šatem byla tunika a chemise vyšívaná kolem krku. V chladných dnech nosily ženy kabáty z ovčí kůže stejně jako muži. Je otázkou, jak moc rozšířený byl „párta“ – pásek bohatě zdobený perlami, kovovými ozdobami nebo drahokami nošený kolem hlavy svobodnými dívkami, ale archeologické nálezy z hrobů jeho používání potvrzují (35). Pro vdané ženy bylo obvyklé mít zakryté vlasy. Závoje mohly mít okraje zdobené volánky či výšivkou. Písemný pramen z r. 1227, dohoda mezi šlechtici Cytem z Kuralian a Kryštofem „de Nemeti“ o věně a oděvu Kryštofovy dcery, kterou měl Roman, Cytův syn, za manželku ukazuje západoevropský způsob odívání. Cyt měl Kryštofovi vrátit tuniku z šarlatu, plášť a svrchní oděv ze stejné látky, lemované kožešinou a se všemi ozdobami, kterými jeho syn Roman obdaroval Kryštofovudceru (24). (25) M. Oravec publikoval velice zajímavou zmínku o bule papeže Inocenta IV. z 6. 8. 1247, která určuje život jeptišek řádu sv. Damiána (27). V rámci řeholního oděvu měly nosit krom jiného „obuv s nohavicemi a širokými a dlouhými spodky (28).

7A

Na obrázku 7A vidíme muže oblečeného dle byzantské módy a ženu dle západoevropské módy přelomu 12. a 13. století. S koncem 13. století dochází

ke zkracování oděvů, jak dokazují fresky z rotundy kostela sv. Panny v Šiveticích (pravděpodobně 1270, obr. 8A-C).

8A

8B

8C

Směs kumánských (Obr. 8D) a západoevropských oděvů (8E - Ladislav zápasící muž v oděvu podle západní módy v držení s Kumánem a 8F - Ladislav zabíjející Kumána a obklopený dívkami v surcottech lemovaných kožešinou a cottech) je vidět na freskách z kostela sv. Kateřiny Alexandrijské ve Velké Lomnici (kol r. 1317).

8D

8E

8F

8G

8H

Podle archeologických nálezů z hrobů byly nejčastější kroužky na spojování vlasů, ale náhrdelníky, náramky a presteny byly též používány. Nejčastejším materálem byla měď či bronz, pouze šlechtici nosili zlaté a stříbrné šperky. Tzv. corolla, opasek nošený dívkami i vdanými ženami se též řadil mezi šperky a byl tkaný z kovových nebo zlatých nití a zdobený kovovými plátky a perlami (35).

Největší množství šperků bylo logicky nošeno členy královské rodiny a dvora. Tyto poklady se předávaly z jednoho dvora na druhý díky dynastickým sňatkům vládnoucích rodin. A tak některé čelenky se dostaly do Polska jako svatební koruny dcer krále Béla IV. Jedna z nich dodnes zdobí sochu sv. Sigismunda (Obr. 8J) a druhé dvě byly přetvořeny do křížů (Obr. 8K) (35).

8L

Nejrozšířenějším textilním materiálem byl len a vlna, jen pro nobilitu se dovážely orientální hedvábné látky. Záznamy z invetáře Štěpána V. v době vlády jeho otce Bély IV z r. 1264 ukazují, že hodnotáři měli oděvy z nejdražších zahraničních látek. Inventář obsahuje záznamy o velkém množství látek z Flander, Itálie, Byzance a Asie – zřejmě Číny, zejména hedvábí a sametu, měkkého lnu jak pro muže, tak pro ženy. Tyto oděvy byly podloženy nebo zdobeny drahými kožešinami (35).

14. století

V tomto období byla pro oděvy v Uhrách typická dualita, kdy spolu s ošacením západního typu bylo možno spatřit styl východní, zejména kumánský.

Éra anjouvských panovníků (příbuzných francouzského královského rodu) přivedla k uherskému dvoru mnoho vlivných cizinců, které místní oděvy oslovily, a následně s nimi seznámili ostatní Evropu. Stejný princip platil recipročně. Z Itálie se šíří rozličné druhy hedvábných látek, zvláště vzorované damašky a hedvábné samety. V západním stylu v prvních dekádách 14. století bylo oblíbené nošení volných oděvů stažených v pase opaskem. Příklad můžeme vidět na vyobrazení Karla I a Tomáše Semsei, velitele Spišské pevnosti, které se dochovalo na nástěné malbě kostela ve Szepeshely (Spišská Kapitula) vytvořeném r. 1317 (37). Velká změna v evropské módě přišla kolem r. 1340, byť v Uhrách o něco později. Oděvy se postupně staly těsné kolem těla a kratší, což gradovalo na konci 14. století.

9A

9B

Příkladem míchání různých vlivů je vyobrazení krále Ludvíka I. Velikého [obr 9C] s liliovou korunou na hlavě (dle francouzských vzorů) v oděvu podle italské módy druhé třetiny 14. stol. a hermelínem podšitém plášti. Na rukou má světlé rukavice a na nohou tmavě modré nohavice a špičaté prostřihávané střevíce. Italská móda se u mužů vyznačovala těsným kabátcem, přičemž vrchol obliby těsných oděvů byl v druhé polovině 14. století, přiléhavém do pasu se suknicí, někdy nabíranou a nohavicemi se špičatými střevíci. Kápě, případně s tvarovanými okraji, byla oblíbeným doplňkem. Rytíři vlevo jsou oblečeni podle západní mody a válečníci vpravo jsou oděni podle východních zvyklostí. Módu východního ražení charakterizovaly po kotníky dlouhé kaftany, které mohly být v pase přepásané opaskem. Na iluminaci mají Kumáni, Pečeněhové a Sikulové vysoké špičaté čepice a jsou oblečeni v dlouhých barevných kaftanech, které mohou mít přední díly překládané přes sebe či nikoliv. Někteří mají na prsou „boglar“ (brož). Používanou látkou mohl být výrazně barevný brokát nebo hedvábí.

Šlechtici ovlivnění západní módou nosili těsný prošívaný kabátec (kurtka), který mohl být na hrudi vycpávaný, širší spodní suknici, těsné nohavice přivazované k opasku či spodnímu kabátci a spodky. Na přelomu 14. a 15. století si mladí šviháci, stejně jako na západě, oblíbili těsné nohavice a velmi krátké vypasované kabátce. Mužské spodky „berhe“ byly výrazně zmenšeny, aby nekazily linii těsných nohavic. Opasky z linie pasu klesly na boky a plnily pouze dekorativní roli. Dlouhé oděvy byly považovány za reprezentativní zvláště u dvora nebo jako znak učenosti např. lékařů a profesorů. Charakteristickou součástí šatníku pro muže i ženy byly kukly (kápě), na které se mohly nasazovat čapky a klobouky. Nižší vrstvy obyvatel je používaly až do 16. století (10). Silný vliv měla také byzantská oděvní kultura. Fresky ukazují Vladislava I, nebo Mircea se synem Mihialem v byzantském šatu, kdy mají na sobě středně dlouhé cotehardie s bohatě perlami a šperky zdobenými pásy na lemech, krajích rukávů, výstřihu na krk a rukávech ve středu bicepsu. Ženy jsou oblečeny obdobně v byzantském šatu. Často ale můžeme vidět postavy s korunami typického západního stylu. K posouzení též poslouží portréty princů Transylvanských, Valašských a Moldavských, kde je byzantský vliv ještě patrnější (1).

Malby v kostele sv. Víta ve Vítkovicích, kol. r. 1330 (Obr. 9D, E) ukazují dívky v západoevropských surcottech a cottech, na hlavě se zdobenou čelenkou (parta) s textilní podložky s kovovými nášivkami a zdobená drahokamy či skleněnými kuličkami, Ladislava v západoevropském oděvu a Kumány. Zkracování pánských svrchních vrstev v případě západoevropské módy je vidět např. na fresce z kostela v Ochtiné (kol r. 1350, Obr. 9F).

9F

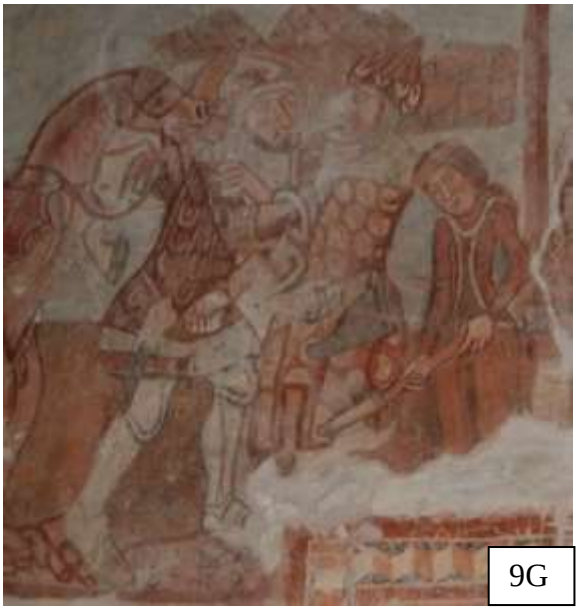

9G

Vyobrazení 9G z Sepsikilyén v Transylvánii je dokladem přijetí kumánské i západoevropské módy a prezentuje další vývoj kombinace cotte a surcotte, tentokrát se svrchní vrstvou s hlubokými průramky, stejně jako tomu bylo i v západní Evropě.

Ilustrace (obr. 9H-M) ve známé tzv. velké maďarské kronice (Chronicon pictum, Chronica de gestis Hungarorum napsána Márkem Káltim po r. 1358, ilustrace dokončeny kolem 1370-73, nyní v Országos Széchényi Könyvtár, Budapest) dokumentují mísení vlivů kumánských a západoevropských.

9H

Na obrázku 9J je zachyceno i oblečení Kumánských žen, které se od mužského protějšku liší dlouhými rukávy svrchního kaftanu a širokou pokrývkou hlavy ozdobenou průhledným závojem. Protipólem je kolem těla těsný oděv (cotehardie), plášť a čepec typu kruseler tzv. „česká kukla“ oblíbený jak v Uhrách, tak na Slovensku, podle západoevropské módy. Prostý závoj obdélníkového nebo čtvercového tvaru se latinsky označoval fatyl, lidově fátel. Starší ženy kromě závoje přes hlavu nosily i lokálně zvané tzv. podviky, pruhy látky kryjící hrdlo. Samotnou cotehardii s lodičkovitým výstřihem a nízko položenou linií

9I

9J

9K

9L

9M

9N

pasu, účes s diadénem ukazuje obrázek 9M. Ženy nosily i pláště s kápí čí samotné kápě. Obuví byly stejně jako u mužů nízké střevíce většinou z usně. Detailní výřez oblíbené Ladislavské legendy (obr. 9N), tentokrát v kostele v Bijačovcích znázorňuje zdobení okrajů kaftanu a klobouk posazený přes kroužkovou kuklu.

Velmi zajímavé vyobrazení (obr. 9O) těsné cotehardie ze zdobené látky se dochovalo na fresce kostelíka v Rimavskej Baňi (zřejmě v 70-80. letech 14. stol.) V pozadí jsou dámy v pláštích s českými kuklami. Detail legendy o sv. Ladislavovi na nástěnné malbě v kostele v Kraskově, 1380-90 ukazuje Kumány (Obr. 9P).

9O

9P

Závoj, těsný oděv stažený opaskem a plášť má na sobě Madona Ochránkyně na fresce kostela Panny Marie, Smerčany z konce 14. století (obr. 9Q).
Kolem r. 1390 byly zřejmě vytvořeny malby v chrámu sv. Jakuba v Levoči ukazující jak běžné oděvy měšťanů, tak v případě kata nejnovější módní výstřelek, tedy extrémně krátký kabátec s nízko položeným opaskem (Obr. 9R-S).

9Q

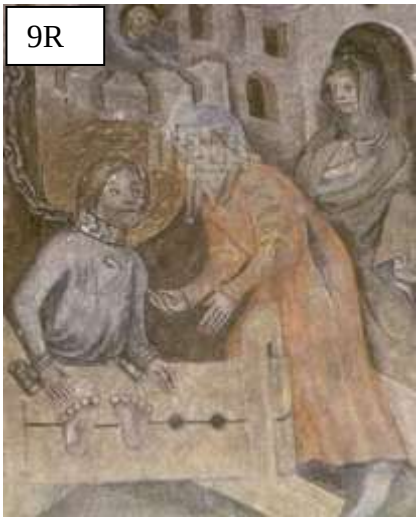
9R

9S

9T

Místo otevření těsného šatu ve středu hrudi znázornil malíř fresky v kostele sv. Šimona a Judy (Obr. 9U). Žena má na hlavě kruseler, stejně jako krávna Alžběta na obrázku 9V.

9U

9V

Ve 14. století byly tyto základní typy obuvi: k oděvům západoevropského, nejčastěji italského stylu se nosily těsné nohavice s našitými podešvemi, dále nízké uzavřené (Obr. 9W) či otevřené střevíce sepnuté přezkou, které mohly být z usně, často prosekávané či náročně zdobené, vysoká obuv (Obr. 9X) a Kumáni jsou zobrazeni bud v obuvi předchozího typu nebo s uzavřenou obuví, která může být na nártu zdobená aplikací či výšivkou (Obr. 9C). Usně vyrobené v Uhrách byly zřejmě vysoce kvalitní, protože v západní Evropě se objevilo úsloví „uherská kůže“ (33). Etnografka A. Gáborján (33) ve své práci popisující specifický proces činění usně sice vychází z francouzských zdrojů 18. století, ale nepochybně je tento postup starší. Kůže byla oholena (místo fermentace), pak namočena do roztoku kamence a soli, udupána a usušena. Po vysušení byla useň zavěšena nad žhavý popel a do otevřených pórů byl vtírán horký tuk (33).

9W

9X

Množství šperků bylo rozmanité, krom prstenů, spon, opasků, čelenek též nášivky na oděvech, jejichž příklad je možno vidět na fotografii nálezu v Ducové (konec 13.stol – poč. 14.stol, Obr. 9W).

9Y

9Z

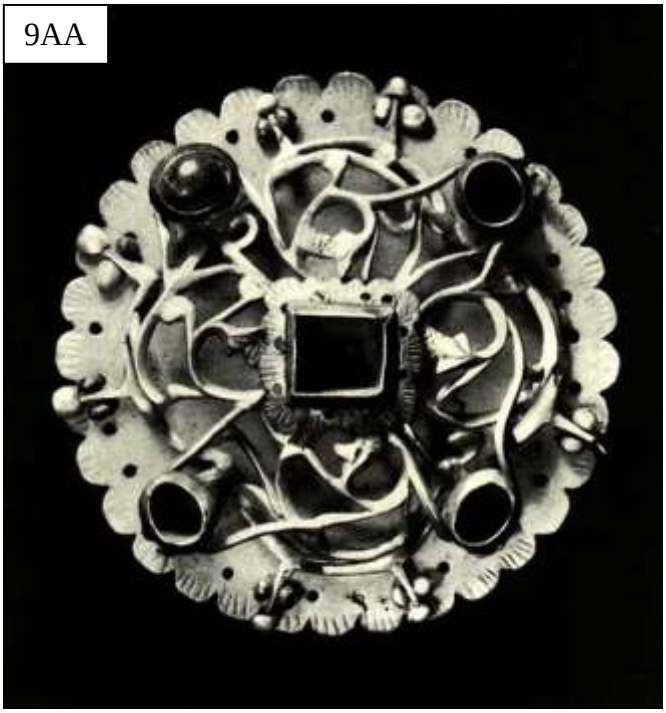

9AA

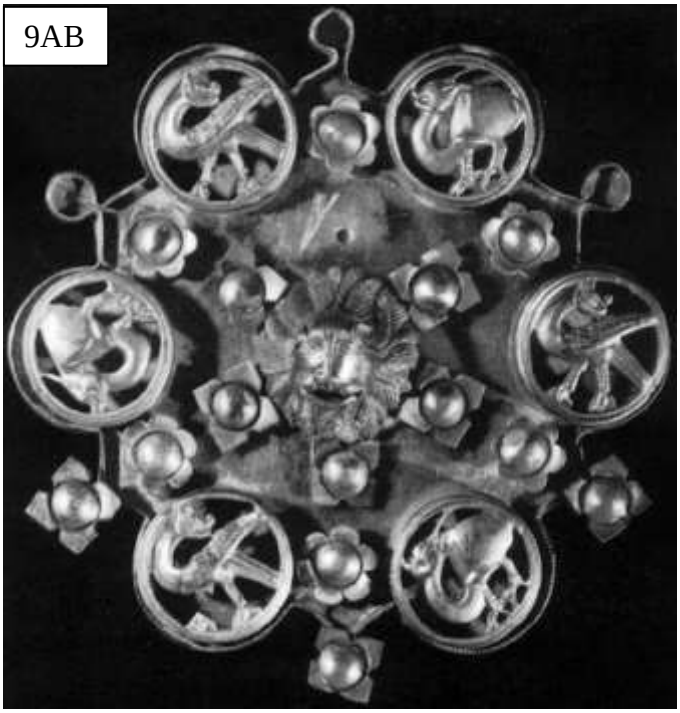

9AB

15. století

Ve 14., ale zejména v 15. století se velmi rozšířily rozmanité druhy italských hedvábných látek. Do Uher byly dováženy jemné lněné látky na závoje, francouzská sukna, hedvábí z Luccy, Verony, Benátek, Florencie a Janova. V Bardějově a Košicích byla střediska výroby textilií pod vedením italských tkalců (bakačíny, barchety a další). Dvojí styl odívání v Uhrách – východní i západní typy oděvů se lehce pozměnil, ale stále zůstal typický. Východní způsob, v předchozím století primárně Kumánský, byl nahrazen specificky uherským, jak dokládají zahraniční písemné zprávy (38). Inventář pokladnice vévody Jean duc de Berry (z let 1401-1416) zmiňuje límec s kožešinou "*á la facon de Hongrie" (na uherský způsob).* Ačkoliv nelze určit, co přesně je takto označeno, je to doklad o odlišnosti a zároveň přítažlivosti i prouherské módy pro dvory známé svou oblibou v luxusu. Též se na Balkáně začaly šířit turecké oděvy (39).

Šlechtici převzali módní oblečení ze západu (zvláště burgundskou a italskou módu), ale nevzdali se oblíbených dlouhých kabátů. Jako formální oděv na počátku 15. století urození muži nosili oděv zvaný *granata* připomínající byzantský panovnický šat, což byl dlouhý, široký svrchník jednoduchého střihu sahající ke kolenům s volnými rukávy, bohatě zdobený se stojáčkem nebo bez a nošený na královských dvorech od 14. století. Granatu poprvé najdeme na byzantských freskách z 13. století a v 15. století byla považována za velmi staromódní a formální. Oblíbené byly též formy francouzského houppelande,

dlouhého širokého pláště se stojacím límcem a rozměrnými rukávy, místně označované jako tappert, tunika, reverenda či hazuka. Základem oděvu byla košile, kabátec (latinsky jopuula či joppa) a těsné nohavice, které se v tomto období mění na švem spojené těsné nohavice s krytím. Zřejmě nejoblíbenějším svrchníkem byla šuba. O pronikání tureckých vlivů svědčí dekorativní šňůrové zdobení na obou stranách zapínání, které se objevuje jak v Uhrách, tak v Polsku.

10A

10B

10C

Obrázky 10A-C dokumentují oděvy dle západního stylu. Urození muži měli krátké vzcpávané kabátce a na bocích položené ozdobné opasky, těsné nohavice a nízké střevíce s dlouhou špicí. Prostí muži (10B) měli oděvy delší, stažené opaskem umístěným v pase. Královna je oděna dle burgundské módy v dlouhý plášť typu houpellande. Na obrázku 10C jsou zachyceny i turecké kaftany.

10D

10E

10J

Socha sv. Ladislava (Obr. 10D) je ukázkou nošení dlouhé řasené houpellande i u mužů, kteří si přáli dosáhnout důstojného vzhledu zejména při slavnostních příležitostech. Houpellande typicky doplňoval chaperon, jehož jeden z možných tvarů můžeme vidět na obr. 10E. Specifický uherký styl oděvu je vidět na obrázku 10J, kdy János Hunyadi má na spodním oblečení krátký „dolnam“ a volnější nohavice. Přes to má oblečen dlouhý, vpředu otevřený svrchník spínaný na hrudi řadou knoflíčků. Opasek stahující svrchník je z několika provazců. Svrchní vrstvu tvoří rozměrný plášť sepnutý pod krkem, kápě a nízký klobouk s velkým perem. Kumánský oděv je prezentován na dalším zpracování svatoladislavské legendy (Obr. 10K).

10

Šlechtičny nosily vyšívané košile a na nich bohatě nabírané a zdobené sukně se živůtkem. V závěti Blažeje z Šiah z r. 1448 se uvádí 4 ženské košile, v listině

popisující soudní spor Ladislava z Paňoviec (1450) je 12 ženských košil a v soupise majetku Anny, manželky Gašpara z Michaloviec je zmíněno 7 košil (7, str. 51). Jako svrchní oděvy používaly dlouhé, kožešinami podšité suby stejně jako muži. Šlechtičny si rády nechávaly šít své oděvy podle západních vzorů. Od poloviny 15. století vzrůstá vliv německé varianty původně burgundské módy. Živůtek se krejčovsky odděluje od sukně. Oblíbené byly i samostatné rukávy, které se připínaly nebo přivazovaly k oděvům, jak dokládá závět paní Margarety, vdovy po Wilhelmovi z Pozdišoviec (kol. pol. 15. stol.), která své služce odkázala *rukávy z atlasu, dvě tuniky, jednu zelenej a druhou červené barvy, stejně jako malý pás žluté barvy.* (7, str. 53).

Ženskou pokrývkou hlavy bylo zavití (*kapuriac, merame/neframe*) nebo pokrývka vyztužená vrstvami slepené plsti nebo vlny a zdobená stužkami a výšivkami (*krype, parta*). Rohaté čepce (heniny) rozšířené ve Francii a Burgundách nebyly v Uhrách zřejmě příliš běžné. Koncem 15. století byly v oblibě zejména poduškovité čepce německého typu. Cestovatelé popisují ženy obchodníků a rolníků oděné v suknicích se zástěrou a košili (*catrinte, fota,* and *vilnic*), doplněné kápí (*csucha*).

Vzhledem k osmanské expansi do Srbska, Valašska a Transylvánie v druhé a třetí čtvrtině 15. století mnoho mužů chodilo v bohatě zdobených zbrojích. Kaftan se začal šířit mezi nižší vrstvou obyvatelstva a byl považován za oděv vojáků či loupežníků.

Odění rolníků mělo mnoho typů oděvů jednoduchého střihu a bylo odolné počasí a vodě. Šat pastevců a ostatních pracujících venku se skládal z obuvi z jednoho kusu usně se špičatou (*gurgui*) nebo kulatou špicí (*kapca*), jednoduché suknice (*fusta* a *linje*) a vlněných (*icar*) nebo lněných kalhot (*izmene*). Karpatské oblasti Valašska a Transylvánie, stejně jako východní části Moldávie a Bessarabie měly mnoho variant kabátu. Některé byly z ovčí usně otočené chlupem ven (*burnuz* a *keptar*) s rukávy (*burke, gube*) z tlusté plsti (*szur*) nebo z tlusté vlny (*habanitsa*) či huňaté vlny (*guba*). Vzhledem k drsným zimám v karpatské oblasti muži často nosili tlusté vlněné pláště (*gugla*) jako svrchníky. Nejběžnější byly vlněné kabáty kryté usní s rozličnými tvary rukávů (*contesul, contos, chintes, chintus, kontesh, kontos, suba*). Sukno mohlo být kryto i drahými materiály, což byl základ oděvu *czamara, delia, fereaua/feiageaua, mantaua, suba,* které používali bohatší obyvatelé. Hedvábím potažený kožich byl lidově označován jako *rackamuka*. Kabáty se oblékaly přes jednoduché kaftany (*caftanul, habanitsa*) nebo bohatě zdobené oblečení z drahých materiálů (*pancar, szoknya, dolman, mente, guibeaua*). Šat doplňoval klobouk. Mohl být slaměný na léto, plstěný mnoha tvarů (*magrieka, kolpava, csako*) nebo ze sukna, kožešiny či zdobený peřím (*suveg*). Autor Chronicy Hungarorum zachytil i prostší široké oděvy běžného lidu (Obr. 10L).

10L

V druhé polovině 15. století je kromě uherského stylu oblíbena i německá verze původně burgundského oděvu, jak ukazuje např. klečící žena na obrázku 10M oděná v spodní těsný šat s krátkými rukávy a svrchní variaci na původní surcotte, ovšem s řasením ve středu hrudi i zad a v zavití. Králův doprovod

představují muži odění podle uherského způsobu včetně typického kníru. Urozený muž v pozadí na obr.10N je oděn dle východního způsobu.

10M

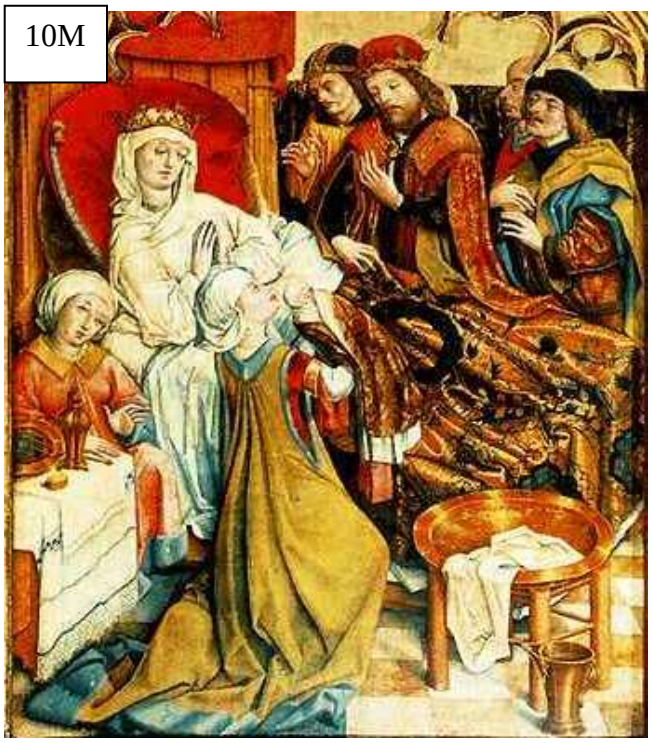

10N

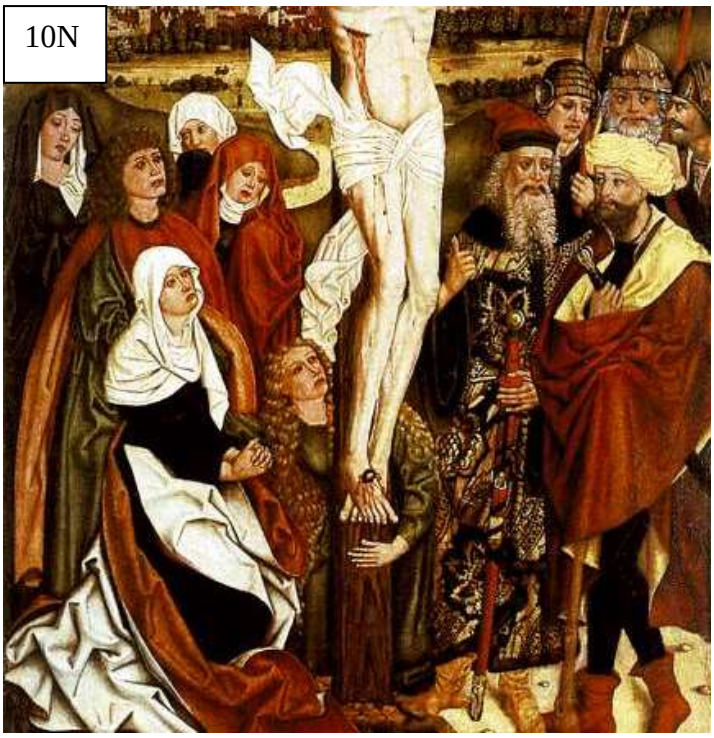

Příklad granaty (10O), houpelande (nebo už spíše robe, 10P) a šuby (10Q) jsou např. na vyobrazeních v Chronica Hungarorum.

10O

10P

10Q

Krátká forma svrchníku (10R) a vliv německé módy (10R: vsazení hlavic rukávů, 10S: široký výstřih s bohatým šněrováním na těsném vnitřním kabátci, 10T: široký šněrovaný výstřih, nabírání oděvu pod prsy a poduškovitý čepec, 10U: vysoko posazená linie pasu nabíraná ve středu těla) jsou patrné na následujících čtyřech vyobrazeních z Chronica Hungarorum.

10R

10S

10T

10U

Obrázky 10V – X jsou dalšími doklady o používání německého stylu odívání v Uhrách a zároveň 10X a 10Y jsou příkladem spon.

10V

10W

10X

10Y

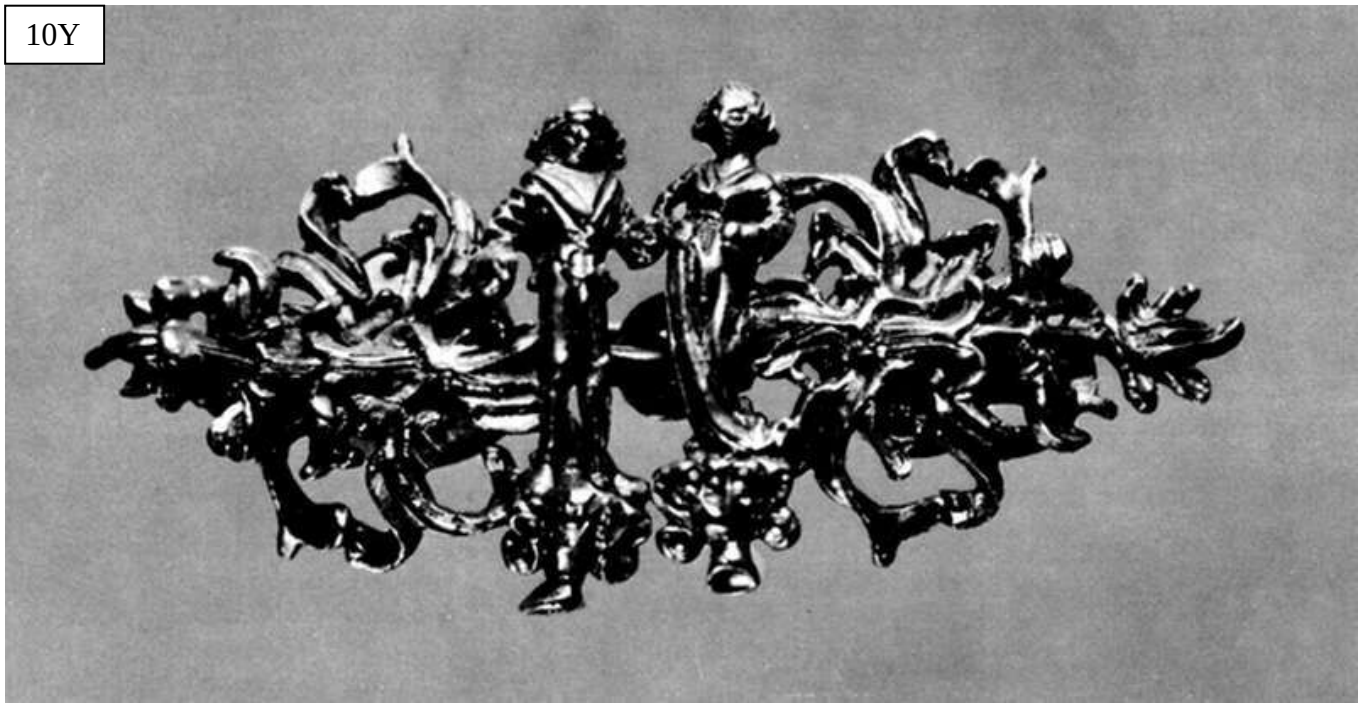

Csukovits E. na základě písmených pramenů shrnuje, že za vlády krále Matyáše Korvína v Uhrách byl rozšířen uherský styl a dokládá to např, na příkladu Pipa Ozorae, Matyášova slavného velitele a ispana (hejtmanä) z Temese, který i přes Italský původ nosil dlouhý vous, vlasy po ramena a jeho oděv dosahoval až k zemi "podle zvyků téhle země"(38). Vyslanec Milánského prince upozorňoval svého pána, že jeho vyslanci k uherskému dvoru by měli nosit dlouhé oděvy, jelikož krátké ošacení typické pro Italskou či Burgundskou mužskou módu není na dvoře krále Matyáše oblíbené (38). R. 1492 uherský krejčí zmínil „uherský“ typ odění.

Uherský oděv se skládal z bílé košile a kalhot, přes které se nosil poměrně těsný "dolman" a na to velký svrchník podšitý kožešinou. Při slavnostních příležitostech byly svrchníky šity z drahých látek (hedvábí či samet) stejně jaké preferoval již zmíněný Pipo Ozorai (38). Součástí oděvu byly i vysoké pokrývky hlavy, někdy kožešinové. Kalhoty měly poměrně jednoduchou konstrukci, výrazné byly zejména použité barvy. Většinu kalhot ale zakryly dolmany. Košile byla, podle popisu Hipolita Estei, synovce královny Beatrice a arcibiskupa Otřihomského, později biskupa Egerského, dlouhá, přeložená na krku a kolem krku, na hrudi a na koncích rukávů vyšívaná (38). Dolman z hedvábí nebo sametu obvykle dosahoval ke kolenům, ale podle zpráv Cesara Valentiniho, vyslance Ferarského, uherští šlechtici používali kratší dolmany při jízdě na koni (38). Popisů kožešinou podložených svrchníků se nedochovalo mnoho, zmiňovány jsou kožichy, což byl oděv typický pro uherkou módu. Písemné zdroje zmiňují dlouhé svrchníky nošené všemi, ať už králem nebo pastevcem, rozdíl byl v krejčovském vypracování a použitém materiálu.

Svrchník, kdy kožešina byla otočena chlupem dovnitř a potažena zvenku látkou, měl knoflíky vpředu. Pro prostý lid byla typická kožešina ovčí, pro hodnostáře se používalo hedvábí a brokáty podložené hermelínem nebo sobolinou. Členové královské komory nosili kuninou podšité kožichy. Též ženy v chladných měsících nosily kožichy.
Čepice a klobouky mohly být rozličných tvarů, často byly vyšívané nebo s kožešinovým lemem a zdobené peřím a drahokamy ve středu. V roce 1489 Matyášův vyslanec Moses Buzai šokoval Miláňany tím, že měl vlasy v dlouhých copech zdobených perlami (38). Vysoké holínky, považované za typicky Uherské, se poprvé objevují v 15. století pod Tureckým vlivem. Husaři, uherská lehká jízda, elitní pluky krále Matyáše, přijaly oděv tureckých lehkých jezdců – spahiů, který se skládal ze soukeného kaftanu, vnitřního kaftanu, dlouhých nohavic a vysokých čižem (holínek). Zimní svrchní oděv mohl být vycpávaný a prošívaný. Turecké textilie byly velmi ceněné v celé Evropě a na královském dvoře se z nich šily oděvy v orientálním stylu.
Ukázkou šlechtického šatníku je např. závěť Ladislava Kapušanského z Kupušan z konce 15. století, který odkázal: *„hedvábná šuba z látky zvané srbský damask sestře Kataríně z Kapušan. Šuba hnědé barvy bratrovi Andrejovi z Kapušan. Šuba červené barvy bratrovi Sandrinovi z Kapušan. Šuba z liščích hřbetů manželce z Terne. Kabátec červené barvy s nohavicemi Sandrinovi z Kapušan. Hnědý kabátec s nohavicemi Jánovi de Nyomarka.. Dvě košile z jednoduchého plátna, jednu Pavlovi z Fulianky, druhou stájníkovi Benediktovi. Jeden malý kožich též stájníkovi Benediktovi.. jednou dlouhou kápi z veronské látky Sandrinovi z Kapušan.. hedvábné pásy i pozlacené nechť dají na služby boží, ostatní, pokud to bude možné, nechť rozdělí sestrám… čepice červené barvy, kápi a klobouk červené barvy, velkou košili, žlutou čepici zvanou capeta, kterou dříve zvali theghez..Sandrinovi z Kapušan, stejně jako i Benediktovi nechť dá jeden jiný klobouk…purpurový plášť Štefanovi Vaš. Jednu tuniku Jánovi Nyomarkai.“* (7, s. 60).
Dámské oděvy se příliš nelišily od západoevropských vzorů, avšak nekopírovaly největší módní výstřelky západních stylů. Dochovaly se zmnínky o oděvech královen Beatrix a Anny de Foix et Cendale. Královny se obvzkle oblékaly podle západních vzorů, tj. italských, francouzských nebo německých. Ovšem, dle Csukovits E., byl i specifický uherský oděv, který se však z kusých zpráv obtížně identifikuje. R. 1457 Ladislav V. poslal uherský oděv (une robe de drap d'or à la facon de Hongrie) své francouzské snoubence, princezně Magdaleně a také Matyáš věnoval uherský šat Beatriči (uherský kožich a perlami zdobenou parta - *una veste grande de panno doro de Cremesi allungaresccha de valuta de ducati III*) v ceně 400 dukátů a r. 1487 snoubence svého syna Biance Marii Sforza (38).

ODĚVY KRÁLOVNY BEATRICE NEAPOLSKÉ A MATYÁŠE KORVÍNA (1476-90)

11A

Začátek humanistické vzdělanosti bývá v Uhrách spojován s králem Matyášem Korvínem. Jeho druhá žena Beatrice Neapolská přinesla do Uher italský styl odívání.

Královské svatební oděvy

Před svatbou Matyáš Beatriči věnoval uherský šat (uherský kožich a perlami zdobenou parta). V prosinci roku 1476 Matyáš uvítal svou snoubenku Beatrici poblíž Fehérváru v krátkém kabátci zdobeném perlami a svrchníku vyšívaném a pošitém perlami. Při společném slavnostním příjezdu do Budy měl na sobě plášť s drahokamy a na svatební hostině měl na ramenou žlutý svrchník podšitý sobolí kožešinou. Při korunovačním ceremoniálu v Székesfehérváru měla Beatrice na sobě modré šaty a prošívaný svrchník. Na svatební hostině zářila nevěsta v červeném šatu protkávaném zlatými nitkami, doplněném sobolinou (38). I svatebčané byli nákladně odění. Miklos Újlaki, bosenský král např. přišel v oděvu zdobeném zlatem, stříbrem a drahými kameny a zlatém náhrdelníku s broží s velkým safírem a 300 malými diamanty. Král

Matyáš se též zajímal i o oděvy svého doprovodu. Do Fehérváru přijel v doprovodu 3 000 rytířů. Pážata krále byla oblečena v oděvech ze žlutého, šedého, zeleného a hnědého sametu.

11B

11C

„Královna mala oblečené červené zamatové šaty, rukávy boli prestrihnuté podla talianské módy.“ Těmito slovy popsal vratislavský notář Eschenloer Beatričin oděv (30).

Základem italského renesančního oděvu byla bohatě nabíraná bílá košile dosahující zhruba do poloviny lýtek, přes kterou se oblékaly vnitřní šaty z drahocenného materiálu (brokáty s velkými rostlinnými motivy nebo právě zmíněný samet, často s vypalovanými vzory). Šaty se skládaly z pevně vyztuženého živůtku zapínaného spirálovitým šněrováním nejčastěji vepředu (nebo též na bocích). K živůtku byla ve výšce přirozeného pasu přišita bohatě nabíraná obdélníková sukně. Rozdělení sukně a živůtku bylo italským prvkem, odlišným od staršího středověkého oděvu, který se dále šířil. Dalším z italských prvků bylo zdobení těsných rukávů vnitřního šatu. Látka byla prostřižena na několika místech (nejčastěji v ramenou, lokti a na předloktí) a otvory byly uzavírány šněrováním. Rozměrné rukávy košile vykukovaly prostřihy, což bylo do té doby nevídané. Prostřihy, původně vytvořené jako praktický prvek, který měl zlepšit pohyblivost v těsných rukávech, se staly módním výstřelkem. Zajímavým detailem je i výstřih, oválný nebo čtvercový.

Na vnitřní šaty si dámy oblékaly různé formy svrchního šatu. Některé formy kopírovaly tvar spodních šatů, avšak bez rukávů, a výstřih byl ve tvaru V dosahující až k pasu a byl zdobený širokým šněrováním. Další forma svrchního oděvu připomínala přehoz - byla volná až ke kotníkům, pouze s hlubokým výstřihem.

Nutnou součástí oděvu byly látkové podkolenky upevněné pomocí podvazků a nízké zdobené nebo prostřihávané střevíce bez podpatků. Módní byly plavé vlasy, které byly spleteny do uzlů, evokujících antická vyobrazení.

Na nejméně třinácti dodnes dochovaných bystách princezny Beatrice (toto je skutečně ojedinělý doklad jak italského sochařského umění, tak zejména neobvyklé snahy o sebereprezentaci) je vidět dívku oděnou podle italské módy. Nejčastěji má vlasy stažené vzad, upevněné pomocí stuhy, pouze na lících vlasy lehce vykukují zpod transparentního závoje pevně staženého kolem hlavy. Aragonský dvůr byl známým ohniskem nových mód, kde byly novinky z Benátek, Španělska i Francie nadšeně přijímány a kombinovány. Beatrice se jimi kochala a ráda je stavěla na odiv. Též Neapolský přístav a jeho trhy poskytoval skvosty z Orientu, Egypta, arabských oblastí i Indie.

11D

11E

Svou poněkud marnotratnou zálibu v drahých oděvech a špercích si Beatrice neodpustila ani v Budíně a tak byli vysíláni kupci do Brabantska, Flander, Lyonu, Benátek i Florencie. Např. z r. 1499 je doložena její brož s rubíny a perlami a zlatý náhrdelník zdobený diamanty a smaragdy.

11F

Z Itálie si královna pozvala krejčího Simona, jehož práci si oblíbil i král Matyáš. Beatrice také manžela přiměla k tomu, aby si oholil tradiční uherský plnovous (30). Italská móda se však krom budínského dvora dále nerozšířila. Podle písemných pramenů i ikonografie nadále přežívaly uherské oděvy a mezi muži se šířily orientální prvky.

Sám král Matyáš je nejčastěji zobrazen v rozměrném, majestátním svrchníku z brokátu zdobeném rostlinnými motivy a podšitém kožešinou. Na rytině Ensta Lajose vidíme zpod kabátce vykukující ozdobný konec rukávu košile (Obr 11C). Na mramorovém dvojreliéfu Matyáše a Beatrice (1485-1490, Magyar Nemzeti Galéria, Obr. 11D) je límec svrchníku široce rozevřený, stejně jako kabátec spínaný šněrováním a odhalujícím tak nabíranou košili na hrudníku, což byl prvek oblíbený zejména v Itálii. Matyáš nosil polodlouhé zvlněné vlasy ozdobené věncem nebo lehkou obroučkou. Vyslanec Ferrary, Cesare Valentini obdivoval vzhled krále Matyáše a jeho doprovodu v Jihlavě r. 1486. Král měl údajně korunu zdobenou perlami a rubíny. Jeho oděvy byly zdobeny drahokamy a náhrdelníky diamanty a smaragdy. Ve stejném uherském stylu je zachycen i nelegitimní syn Matyáše, Jánoš jako 13 letý mladík (Obr. 11F).
Král Matyáš věnoval též velkou pozornost vojenským oděvům, kdy armádu zásobil nejen zbraněmi a zbrojemi, ale též kožichy a rukavicemi.

16. století a počátek 17. století
Pěkným dokladem odlišnosti německého a uherského stylu odívání v nejvyšších kruzích je portrét císaře Maxmiliána s rodinou, kdy v pravém dolním rohu je zobrazen i Vladislav II. Jagellonský, budoucí uherský král a manžel Maxmiliánovy vnučky Marie Habsburské. Vladislav má dlouhé rozpuštěné vlasy a čelenku (párta), kterou mohli nosit i muži. Dále je Vladislav oblečen v dlouhou šubu s kožešinovým límcem, kabátec s vysokým stojacím límcem a náhrdelník s velkou broží.

Na fotografiích 12B, C vidíme svatební oděvy z r. 1522 krále Vladiskava II. Jagellonského a Marie Habsburské vystavené v Magyar Nemzeti Museum v Budapešti. Králův oděv v uherském stylu je vyroben ze zlatofialového brokátu. Je prodloužen vzadu do vlečky, kolem krku má 10 cm vysoký stojací límec a dlouhé otevřené rukávy. Vnitřní kabátec a nohavice se zřejmě nedochovaly. Lněná náročně vyšívaná košile má dvojitý límec (40).

Královnin oděv ze zeleného hedvábného damašku je podle posledního německého stylu s italskými prvky (5). Dósza Katalin (5) publikovala střih oděvu Marie Habsburské. Lněná košile je jednoduchého střihu, ovšem s nákladně stříbrem vyšívaným dekoltem a rukávy. V písemných pramenech je možno pozorovat dělení košil na dlouhé, které sloužily jako spodní oděv, a kratší, součást kompletu šatů (7).

12B

12C

12D

12E

12F

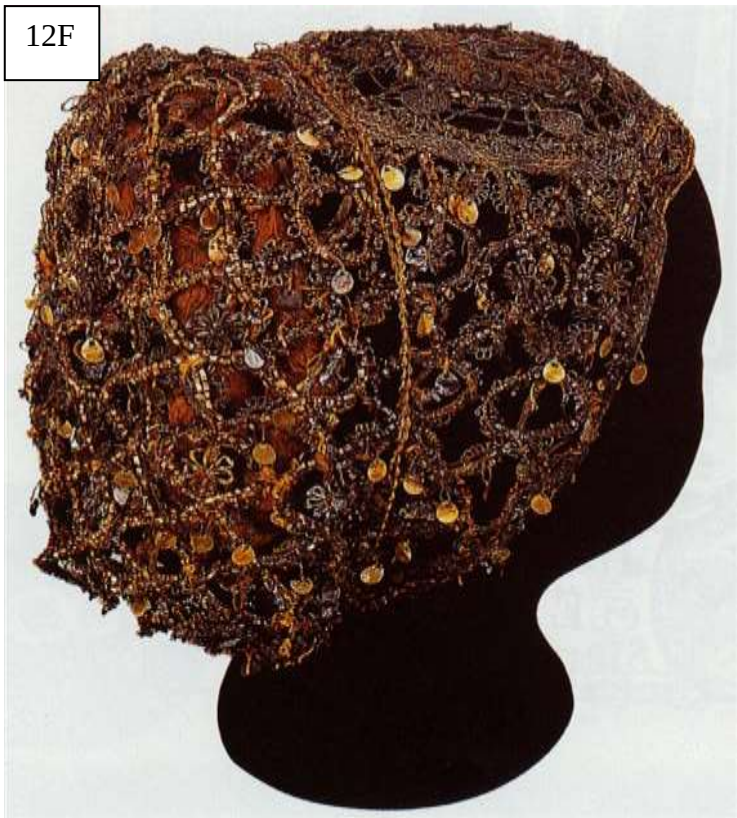

R. 1526 Turci dobili část Uher, v další měli silný vliv a ve zbylé části de facto umožnili Habsburků dosednout na okleštěný uherský trůn. V neobsazené části Uher byl rozšířen německý a následně španělský styl odívání, v části obsazené Turky se rozšiřovaly orientální prvky. Dochované oděvy z tohoto období jsou vyrobeny z látek osmanských manufaktur.

Obrázek 12D ukazuje silný vliv německé módy na odívání v horních Uhrách. Manželka Alexeje Thurza, nejbohatšího z uherských šlechticů a její dcery jsou též příkladem odlišného odívání generací i odlišného rodinného stavu. Velmi oblíbeným prvkem první poloviny 16. století byly velké náprsenky, v zimě ze sametu podšívaného kožešinou, ze kterých se vyvinuly pelerínky. Obrázek 12E dokládá řasnaté dámské pláště a kratší šuby německého stylu. Náklady na zdobení oděvů byly značné, jak dokumentuje např. zápis soudního sporu, kdy Anna Majthenyi měla dva čepce ozdobené perlami v ceně 250 zlatých florenů (1517, 7., s. 78). Překrásným dokladem drahocenné siťky je nález z krypty kostela Sv. Martina v Szombathelyen (44, Obr. 12F).

Nový silný vliv druhé poloviny 16. a počátku 17. století byla španělská dvorská móda Filipa II. a Filipa III. Habsburských, která rozšířila v celé západní Evropě. Ve střední Evropě jejímu rozmachu napomohl Vídeňský dvůr, kde vládla rakouská větev Habsburků. V Uhrách byla oblíbena zejména mezi šlechtičnami. Zajímavým uherským lokálním prvkem bylo přidání zástěry (původně podle německé módy) k španělskému typu dámského oblečení. Druhým místním prvkem bylo používání široké teplé šuby a dalších regionálních svrchníků. Do Uher se přes Itálii (Milán, Genoa) dovážely tmavé, černé a tmavě purpurové samety s drobnými vzory vhodné pro španělský styl. V 17. století byly běžnější barevnější provedení ve světlejších barvách.

V Uhrách nejvýše postavené šlechtičny nosily živůtky (*korcovány, korcovag, korcovad, korcovall)* s dlouhými otevřenými i hruškovitými rukávy. Živůtky bez rukávů, s širokými epoletami byly označovány jako *bomez, vambesz, wambesz*. Nákladně zdobená sukně mohla být prodloužena do vlečky.

Na Slovensku se pro verdugado (spodní vyztužená sukně určující tvar základní tvar oděvu) používal výraz verdigál, v maďarsku verdugadóval. R. 1603 v rámci příprav na svatbu byly pro nejstarší dceru grófa Juraje Thurzy, Zuzanu Thurzo, zakoupeno ve Vídni 3 verdigale. Ve výbavě dále měla 8 spodních košilí, na které se oblékala svrchní bohatě zdobená plátěné košile. Na košile se oblékala sukně se živůtkem s či bez rukávů, kterých Zuzana měla 17 sametových a atlasových. Nejslavnostnější sukně byly vyšívané zlatem a stříbrem, oblíbené bylo i našívání řad prýmků a pozamentů. Ve výbavě Thurzovy rodiny jsou i kratší svrchní sukně po kolena, kdy spodní dlouhé nošené pod nimi byly zdobeny jen na dolním okraji. Dále Zuzana dostala 22 zástěr z italského a tureckého plátna, závojoviny, bohatě zdobených zlatými stříbrnými či hedvábnými výšivkami, krajkami a perlami. Jako slavnostní svrchník se v nejvyšších šlechtických kruzích nosila vpředu otevřená verze dlouhého španělského pláště s rukávy (španělsky ropa, v Uhrách janker). Krátké pláštíky či pelerínky byly typické pro přelom 16. a 17. století, mohly mít i rukávy. Letní se šily ze sametů, zimní se podšívaly či lemovaly kožešinami. Na nohou ženy nosily hedvábné či bavlněné punčochy a žluté či červené střevíce z kordobanu (kordovánkészítő) či usně potažené sametem nebo karmazínem. Též mohly nosit sandály, papuče a čižmy. Výbava Zuzany Thurzo obsahovala 6 páru střevíčků z Vídně. Horkou novinkou renesanční módy byl noční úbor, tedy košile a čepec z plátna. Zuzana takto obdržela 2 noční košile a 4 noční čepce (7).

Mužské odívání španělskou módu nepřevzalo v nejčistší podobě, vycpávání kabátců bylo úměrné, oblíbené byly prostřihy a rozměrné okruží. Pánská šuba se pod španělským vlivem zkrátila po kolena. Krátké vlasy, malé fousy a bradka odpovídaly španělskému vkusu na konci 16. století (Obr. 12G-H). Španělský kabátec (šp. jubon, angl. doublet) byl označován jako *korcovány*. Měl stojací límec s odnímatelnými rukávy. Nohavice dosahovaly pod kolena a měly umírněně rozměrné krytí.

12G

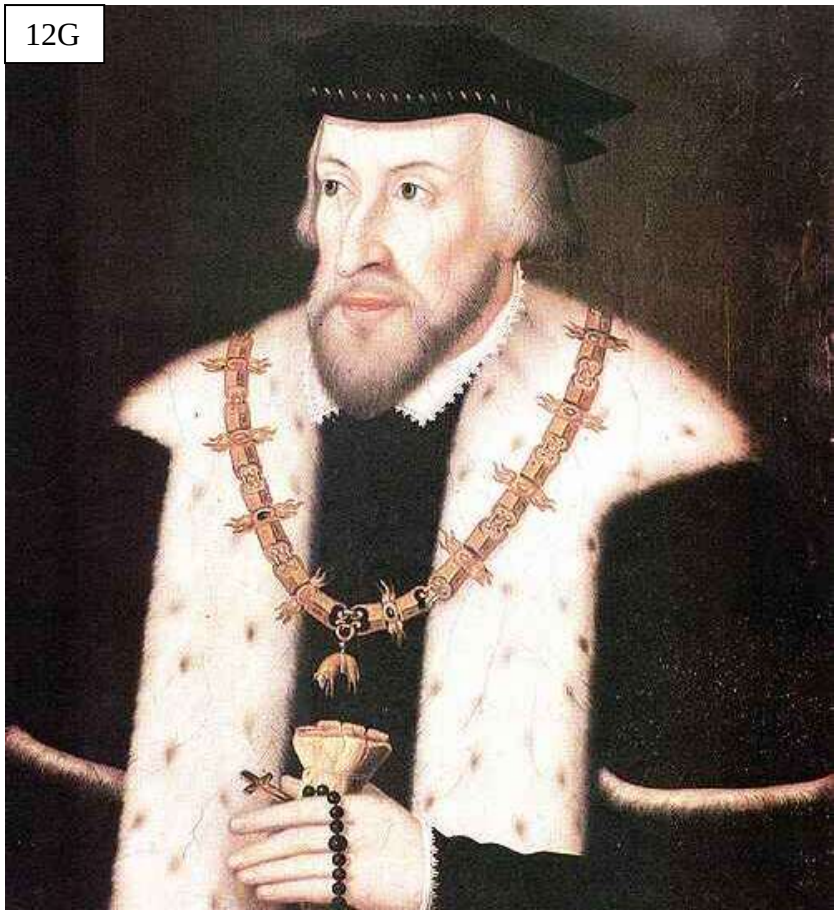

12H

Obrázky 12I – 12L ukazují vrcholné a pozdní formy španělského stylu nošeného mezi nejvyššími šlechtičnami a plně korespondující se západoevropskou módou.

12I

12J

12K

12L

12M

Obrázek 12M je fotografií zadní strany nálezu dívčího oděvu z krypty kostela v Sarospataku. Kromě živůtku a sukně byla součástí i lněná košile s vysokým stojáčkem a dlouhými rukávy, zdobená okružím, která se po kontaktu se vzduchem rozpadla na prach (48).

12N

Období 16. a 17. století je dobou formování specifické uherské módy, nošené zejména muži. Velmi silný vliv na tento styl vycházel z Osmanské říše. Východní prvky, jako zapínání na svrchnících, turbanovité pokrývky hlavy, šperky a další si postupně získávaly stále větší oblibu a vtiskly oděvu zejména mužskému charakteristickou podobu. Mužský oděv se skládal z košile, spodního přiléhavého kabátce, dlouhých přiléhavých kalhot a volnějšího vrchního oděvu (7). Muži nosili kabátec (dolman) tvaru A s dlouhými rukávy, které měli otočené nahoru, a v zimě stočením dolů vznikla ochrana rukou místo rukavic. Na konci 16. a na poč. 17. století měly dolmany stojací límec. Šlechtici používali i dolmany se zkrácenými rukávy, ze kterých čouhaly zdobné košile vyšívané stříbrnou a zlatou nití nebo bílou u prostších kusů (12). Pod zdobenou košilí mohla být druhá, aby výšivky neškrábaly ruce. Košile byly

12O

objeveny v kryptě kostela v Sarospataku, stejně jako dva dolmany z druhé pol. 16. stol. (obr. 12O). Zadní díly mají o 15-20 cm delší než přední, což je badateli považováno za typický východní znak (48).

Svrchní oblečení doplňoval svrchník – mente. Gábor Bethlen byl na své svatbě oblečen v mente z italského sametu vyšívaného stříbrnou a zlatou plochou výšivkou (1626, 15). Kepene byly soukenné svrchníky do deště. Na mente i dolmany byla našita zdobená točená hedvábná šňůra k zapínání předních částí. Jako další ozdoba sloužily velké vejčité knoflíky, u bohatých osob z polodrahokamů ze stříbra.

12P

12R

Kožešinová čepice „suveg“ s ptačím perem, většinou z orlů či volavek, zasazeným do agraf byla specifická pro Uhry. K svrchnímu oblečení se jako ozdoba používal stříbrem vykládaný opasek z usně nebo z točené šňůry. Nohy kryly těsné (na rozdíl od tureckých širokých) tzv. uherské kalhoty a obuv. Dochované kalhoty z Sarospataku mají rozparek umístěn v nesešitém krokovém švu. M. Šimša píše: „Uherské kalhoty přejaly stejné řešení, ovšem bez krytí, které vzhledem k dlouhému dolmanu nebylo třeba. Jediný rozparek v krokovém švu byl obvyklý ještě v polovině 17. století, což dokládají nálezy hrobových textilií ze Šarišského Potoku i krejčovské knihy (Obr. 12S). Teprve zkrácení dolmanu a odhalení oblasti pánve na konci 17. století, přineslo potřebu přesunout rozparek mimo oblast genitálií, což je zřejmě důvodem tohoto řešení“ (57, p. 63).

12

12T

ÆTATIS SVÆ
28 ANN. 10 H.

12U

NICOLAVS ESTERAS DE
HVN PALAT
INNO 1664 ÆTA 63

Střevíce červené nebo žluté barvy podle tureckého vlivu mohly mít podpatky a rozšířené byly i čižmy – vysoké boty s tvrdou horní částí a tvrdou podešví. Čižmy obouvaly také ženy a malé děti. K čižmám neodmyslitelně patřily ostruhy (jízda na koni byla v době dlouholeté války s Turky velmi důležitá). Nemajetní lidé měli krpce. Muži si pěstovali kníry a vousy. V 16. století se šlechtici oblékali barevně, oblíbené byly syté odstíny modré, žluté, zelené a červené.

Z kombinace svrchní sukně s živůtkem bez rukávů, vyšívané svrchní košile a průhledné zdobné zástěry se v průběhu 17. století stal nejoblíbenější a charakteristický oděv uherských šlechtičen. Nedílnou součástí byly též mente či šuby.
Dívky a mladé vdané ženy si zaplétaly vlasy do copů spuštěných na záda nebo stočených kolem hlavy a do vlasů vkládaly párta, věnečky a korunkami ze stuh, perliček a korálků. Základem byly kovové či textilní podložky, na které se upevňovaly ozdoby z pozlaceného či postříbřeného drátu, perel, korálů (31). Starší vdané ženy nosily nákladně zdobené čepce z drahých látek, krajek, ke kterým nasazovaly barety a klobouky podle španělské módy. Zuzana Thurzová dostala r. 1603 osum zlatých, diamanty, perlami a agrafami zdobených čepců a 6 drahých klobouků koupených ve Vídni. Jeden zimní klobouk stál 100 zlatých, přičemž perlová korunka s drahokamy též koupená ve Vídni stála 225 zlatých. Rozšířilo se i nošení rukavic, někdy i parfémovaných. Zuzanina sestra Barbora jich r. 1612 obdržela 7 párů. Dalším doplňkem byly vyšívané šátečky, kapesníčky (zvaných *keszkenő*, na Slovensku ručníčky), kterých Zuzana dostala hned 20 bohatě vyšívaných a zdobených krajkami a 20 jednoduchých. Vyšívaný šáteček dávala při zásnubách nevěsta budoucímu manželovi.

13C

13D

13E

13F

13G

13H

13E

13F

13G

13H

13I

13I

13K

S rozvojem tisku a zámořskými objevy se Evropané začali více zajímat o nové země, nejen Ameriky nebo Indii, ale také méně známé oblasti Evropy, tedy i panonskou nížinu. 150 let bojů proti Osmanské říši posunulo Uhry do středu zájmů a tak vznikaly alba zobrazující odění v Transylvánii (oblast dnešního Rumunska). V současnosti je dochováno 12 alb (nyní 2 uloženy v Londýně, 3 v Budapešti, 3 Agyseben, 1 Bologna, Gratz, Debrecen, Bukurest) a mnoho samostatných listů. Ze 17. a 18. století jsou též doloženy krejčovské knihy z Košic (maďarsky Kassa, 1641), Nagyszeben, Debrecen a Gyöngyös.

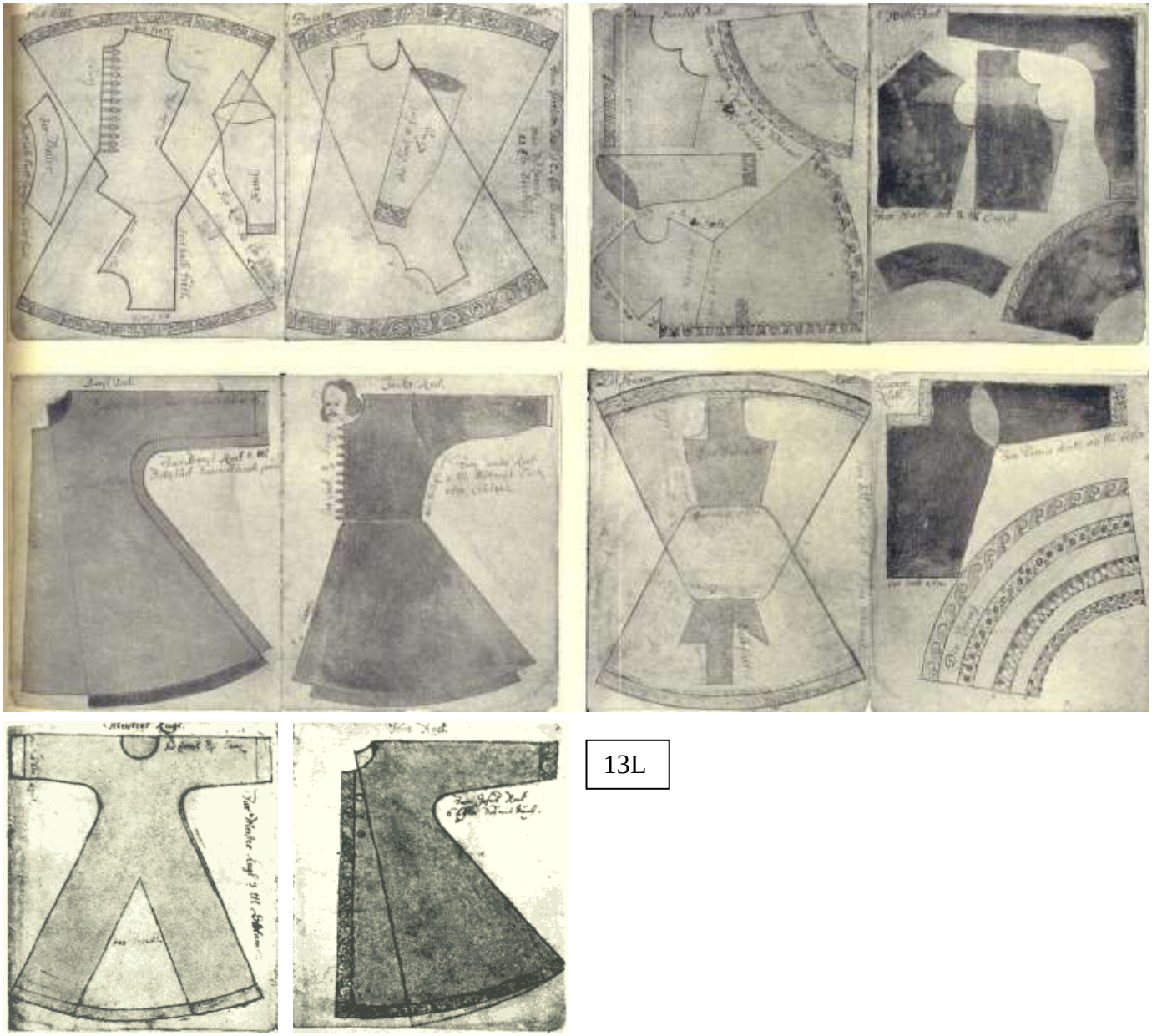

13L

Poděkování
Za překlad literatury v originálním jazyce a podporu děkuji Ing. Pavolu Kaszonyimu. Mé díky také patří Lence Pechové a knihovně University of Illinois, Champaign-Urbana, USA za zpřístupnění publikací.

Literatura:

(1) NAGY GÉZA, Nemes Mihály. *A magyar viseletek története*. Budapest: Magyar Mercurius, 2002. ISBN 96-385-5283-2.
(2) *Magyar Folklórközpont* [online]. [cit. 2016-04-06]. Dostupné z: http://magyar.org/ahm/index.php?projectid=4&menuid=194
(3) HÖLLRIGL, Joseph. *Historic Hungarian costumes*. Budapest: Officina [Press, 1948]. Facsimile of four pattern pages from a pattern book, circa 1641 from Kisszeben, housed in the Arts and Crafts Museum.
(4) Turania Lands, http://www.hunmagyar.org/turan/t2m.html
(5) F. DÓZSA KATALIN., Joseph. *Mária királyné menyegzői öltözéke*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1984. ISBN 96-356-4038-2.
(6) GALUŠKA, Luděk. *Slované: doteky předků: o životě na Moravě 6.-10. století*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2004. ISBN 80-702-8218-5.
(7) ZUBERCOVÁ, Magdaléna: *Tisícročie módy. Z dejín odievania na Slovensku*. 1. vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1988. 70-009-88 TMO

(8) BARTLETT, Robert. *Medieval panorama*. Los Angeles, CA: J. Paul Getty Museum, c2001. ISBN 08-923-6643-5.
(9) Reg Kaganat, http://www.geocities.com/kaganate/mgyrclth.html
(10) Encyclopaedia Humana Hungarica 05, http://mek.oszk.hu/01900/01911/html/index1.html
(11) Vazlat a Habsburg-Ellenes mozgalmakhoz, http://nov.lkg-bp.sulinet.hu/~aaa/habs/FRAME.HTM
(12) Croatian military art, http://pubwww.srce.hr/husar/
(13) WAGNER, Eduard, TEXT MIROSLAV MUDRA a OBRAZY MEZI KAPITOLAMI MIROSLAV HRDINA. *Středověk: doba předhusitská a husitská*. Vyd. 1. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 978-808-6858-234.
(14) GERVERS, Veronika. *The Hungarian szür: an archaic mantle of Eurasian origin*. Toronto: Royal Ontario Museum, 1973. ISBN 08-885-4031-0.
(15) BOUCHER, François a Yvonne DESLANDRES. *20,000 years of fashion: the history of costume and personal adornment*. Expanded ed. New York: H.N. Abrams, 1987. ISBN 08-109-1693-2.
(16) ENDREI, Walter. *Patyolat és posztó*. Budapest: Magvető, c1989. ISBN 96-314-1439-6.
(17) CONE, Polly. *The Imperial style: fashions of the Hapsburg Era : based on the exhibition, Fashions of the Hapsburg Era, Austria-Hungary, at the Metropolitan Museum of Art, December 1979-August 1980*. The Museum: distributed by Rizzoli, c1980. ISBN 08-478-5322-5.
(18) BENYÓNÉ MOJZSIS, Dóra. *Régi magyar öltözködés: viseletek, dokumentumok, és források tükrében*. Budapest: Magvető, c1988. ISBN 96-314-1092-7.
(19) GERVERS, Veronika. *The influence of Ottoman Turkish textiles and costume in Eastern Europe, with particular reference to Hungary*. Toronto, Canada: Royal Ontario Museum, 1982. ISBN 08-885-4258-5.
(20) V. EMBER MÁRIA, Régi textiliák, 1980, Magyar Helikon. Corvina Kiadó, ISBN 96-313-0825-1.
(21) Kunsthistorisches Museum Wien: die Schatzkammer, vol. 1, p. 56, Manfred Leithe-Jasper, Rudolf Distelberger, Munich : C.H. Beck, 1998. ISBN 9783406429378
(22) Historical Strata. *HUNGARIAN ETHNOGRAPHY AND FOLKLORE* [online]. Iván Balassa and Gyula Ortutay, 1979 [cit. 2016-04-06]. Dostupné z: http://mek.oszk.hu/02700/02790/html/99.html
(23) MARSINA, Richard, MAREK, Miloš (Ed.): *Tatársky vpád. Historické rozprávanie o strašných udalostiach, ktoré priniesli obyvateľom Uhorského kráľovstva veľa utrpenia a celú krajinu priviedli na pokraj skazy.* 1. vyd. Budemrice : Vydavateľstvo Rak. 2008. ISBN 978-80-85501-40-7.
, s. 134 - 135.
(24) ORAVEC, Marek: Odivanie v 13. Storočí v Uhorsku. In: ACHERON – Acta historica et orientalia Neosoliensia, 4/2014, Vol. 7 – 8. Banská Bystrica
(25) SEDLÁK, Vincent: Príspevok k stredovekému odevu a textilu na Slovensku. In: Slovenský národopis, 1968, roč. XVI, č. 4, s. 507.
(26) ZÁVODSZKY, Levente. *A SZENT ISTVÁN, SZENT LÁSZLÓ ÉS KÁLMÁN KORABELI TÖRVÉNYEK ÉS ZSINATI HATÁROZATOK FORRÁSAI: Függelék: a törvények szövege*. Budapest: Kiadja a Szent-István-Társulat Tud. és Irod. Osztálya, 1904.
(27) ORAVEC, Marek. *LUXUS A HONOSNOSŤ V 13. STOROČÍ*. Banská Bystrica, 2015. Diplomová práce. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Vedoucí práce Mgr. Ján Steinhübel, CSc., s. 44
(28) NAGY, Imre et al. (Ed.): Codex diplomaticus patrius Hungaricus I – VIII. 1. vyd. Győr; Budapest. 1865 – 1891. - CDSl II, s. 187, č. 266.
(29) ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna, Eva HASALOVÁ, Zuzana ŠIDLÍKOVÁ a Martin VANČO. *Móda na Slovensku: stručné dejiny odievania*. Prvé vydanie. Bratislava: Slovart, 2014. ISBN 978-80-556-1141-9.
(30) PANNONIAN RENAISSANCE, THE HUNYADIS AND THE JAGELLO AGE (1437-1526), Encyclopaedia Humana Hungarica 04.,
(31) NAGY, Katalin E. DIE TRACHT EINES VORNEHMEN UNGARISCHEN MÄDCHENS AUS DEM 16. JAHRHUNDERT. RESTAURIERUNG UND REKONSTRUKTION DES BOLDVAER FUNDES. *Ars Decorativa*. Budapest, 1982, **7**, 29-77. (32) TURNAU, Irena. *History of dress in Central and Eastern Europe from the sixteenth to the eighteenth century*. Warszawa: Institute of the History of Material Culture, Polish Academy of Sciences, 1991. ISBN 83-854-6303-8.
(33) GÁBORJÁN Alice: A magyar módra való bőrkészítés problematikája. In: Néprajzi Értesítő XLIV (1962), Budapest, 97-140.

(34) József Szentpéteri, Clothing, In: EMESE SAGA, HUNGARIAN PREHISTORY FROM THE BEGINNINGS TO KING ST. STEPHEN (1038), Encyclopaedia Humana Hungarica 01
(35) László Kovács, Enikő Csukovits, Men's clothes and weapons, Women's and children's clothing, In:THE VAZUL-LINE, KINGS OF THE ÁRPÁD DYNASTY AFTER ST. STEPHEN (1038-1301), Encyclopaedia Humana Hungarica 02
(36) Enikő Csukovits, Everyday Life, In. KNIGHT KINGS, THE ANJOU- AND SIGISMUND AGE IN HUNGARY (1301-1437), Encyclopaedia Humana Hungarica 03
(37) BARÁTH, Kármen Anita. *The belt in late-medieval Hungary: A comparison of archaeological and pictorial evidences*. Budapest, 2013. Central European University.
(38) Enikő Csukovits, Everyday Life, In. THE HUNYADIS AND THE JAGELLO AGE (1437-1526), Encyclopaedia Humana Hungarica 04
(39) Men's wear during the early modern ages in Hungary. *Auri Filum* [online]. 2011 [cit. 2016-04-11]. Dostupné z: http://aurifilum.blogspot.cz/2011/03/mens-wear-during-early-modern-ages-in.html
(40) PECHOVÁ, Lenka. *UHORSKÝ ODEV V 16. A 17. STOROČÍ – ŠĽACHTICKÝ A VOJENSKÝ ODEV*. Bratislava, 2011. Diplomová práce. Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra dejín výtvarného umenia. Vedoucí práce Ph.Dr. Mária Smoláková.
(41) ZUBERCOVÁ, Magdalena M. Košela ako súčasť renesančného oděvu. *Pamiatky a múzeá*. 2001(4), 67-69.
(42) ZUBERCOVÁ, Magdalena M. Ďalšie obohatenie zbierok Oravského múzea o textilné a odevné predmety, ktoré sú na Slovensku unikátne. *Zborník Oravského múzea*. 2010, **27**, 121-129.
(43) ZUBERCOVÁ, Magdalena M. O dvoch mužských odevných kompletoch z hrobky Oravského hradu. *Zborník Oravského múzea*. 1996, **13**, 45-50.
(44) POÓROVÁ, Soňa. Textílie z krypty rodiny Henkelovcov z Kaplnky sv. Michala na Oravskom hradě. *Zpravodaj STOP*. 2008, **10**(4), 55-57.
(45) HRADILOVÁ, Pavla a Alois ORLITA. Konzervace fragmentů obuvi nalezené v kryptě kaple sv. Michala na Oravském hradě. *Zpravodaj STOP*. 2008, **10**(4), 58-61.
(46) SIPOS, Eniko. Egy 16. századi főkötő restaurálásának problémái. *FOLIA HISTORICA*. 1998, **19**(1994-1995), 231-240.
(47) TOMPOS, Lilla a Erika KISS. Magyar főúri öltözködés. *Historia*. 2001, (07).,
(48) EMBER, Mária. XVI—XVII. SZÁZADI RUHADARABOK A SÁROSPATAKI KRIPTÁKBÓL. *FOLIA ARCHAEOLOGICA*. 1968, **19**, 151-183.
(49) MOJSZIS, Dora. Magyar es espanol tipusu noi oltozetek a nagylozsi leletben (16-17.szazad). *Muveszettorteneti ertesito*. 1985, **1-2**(34), 151-153.
(50) SENDEKOVÁ, Eva. Ženský odev 14.-16. storočia a zbierky Šarišského múzeá. Revue Pamiatky a múzeá. 2013, (1), 61-65.
(51) SENDEKOVÁ, Eva. Mužský odev v obraze testamentov a ikonografie gotických oltárov Baziliky sv. Egídia v Bardejove v stredoveku. In. Zborník zo 7. študentskej vedeckej konferencie . Prešovská univerzita v Prešove : Prešov, 2012, s. 306. ISBN 978-80-555-0516-9.
(52) SENDEKOVÁ, Eva. Ženský odev v ikonografii a plastikách gotických oltárov v Bardejove v kontexte s vybranými majetkovo- právnymi písomnosťami z obdobia stredoveku. In.Zborník zo 6. študentskej vedeckej konferencie. Prešovská univerzita v Prešove: Prešov, 2010, s. 363-390.
(53) NAGY, Katalin E. a Andrea VÁRFALVI. Nemesasszony öltözéke vont arannyal, ezüsttel. A soproni Kecske-templomban feltárt, 17. század eleji női viseletegyüttes leletmentése. Mutargyvedelem. 2011, 36, 57-72.
(54) RÁDULY, Emil a Mária ÚJVARI. A soproni Kecske-templomban feltárt, 17. század eleji női viselet kibontás. Mutargyvedelem. 2011, 36, 21-28.
(55) JARO, Márta a Attila TOTH. A „nyugati- és keleti-típusú" arany- és ezüstfonalak. A két fonaltípus „találkozása" egy soproni sírlelet textíliáin. Mutargyvedelem. 2011, 36, 29-57.
(56) GHERDÁN, Katalin. A soproni Kecske-templomban feltárt sírlelet körgallérjáról származó fémfonalak mikro- és nanoléptékű morfológiai és kémiai vizsgálata. Mutargyvedelem. 2011, 36, 57-72.
(57) ŠIMŠA, Martin. ANALÝZA KONSTRUKCE, SÉMANTIKA A IKONOGRAFIE SOUČÁSTÍ LIDOVÉHO ODĚVU NA PŘÍKLADU SOUKENNÝCH KALHOT V ZÁPADNÍCH KARPATECH A STŘEDOVĚKÉHO KALHOTOVÉHO ODĚVU. Brno, 2014. Doktorská disertační práce.

MASARYKOVA UNIVERZITA FILOZOFICKÁ FAKULTA ÚSTAV EVROPSKÉ ETNOLOGIE.
Vedoucí práce DOC. PHDR. ALENA KŘÍŽOVÁ, PH.D., p. 63

Obrázky:

1A reliéf z Persepolis, Magyar Folklor Muzeum, zdroj:
http://magyar.org/ahm/index.php?projectid=4&menuid=194
1B Sasánský brokát, zdroj:
http://web.archive.org/web/20070221231554/http://vm.uconn.edu/~wwwdramd/T199lg.jpg
2 Hunský princ při jízdě na koni, zdroj: http://hungaria.org/projects.php?projectid=4&menuid=194
3A talíř s vyrytým motivem sokolníka, nález z Utemil'skii z r. 1891, cca.10.století, zdroj: Silk Road Seattle, Central Europe/Hungary, ca. 10th c. Silver, gilding. Found 1891 Utemil'skii, Viatka prov. Russia Published: Smirnov no. 157; Darkevich pl. 56/4, p. 170.
3 B rekonstrukce avarského opasku z 8.století, zdroj: http://www.geocities.com/kaganate/mgyrclth.html
4A oděv muže z 9. století, zdroj: http://www.geocities.com/kaganate/mgyrclth.html
4B kresebná rekonstrukce dle archeologických nálezů, Gyula László, zdroj:
http://steppes.proboards.com/thread/1225
4C tarsolya – vojenská taštivice, rané 9. století, zdroj: Medieval Panorama, R. Barlett, 2001
4D zbraň ze sbírek Kunsthistorisches Museum, zdroj:
http://www.vikingsword.com/vb/attachment.php?attachmentid=40878&stc=1
4E zřejmě maďarský jezdec na stříbrném talíři, nález z Muzhy, 9-10.stol zdroj: Volga Bulgaria Silver of the 10th-14th centuries, Natalia V. Fedorova
5A oděv ženy z 9. stol, zdroj: http://www.geocities.com/kaganate/mgyrclth.html
5B Rekonstrukce nálezů z Várpalota a Orosháza, Ágota Perémi a István Dienes, 1993, zdroj:
http://steppes.proboards.com/index.cgi?board=board19&action=display&thread=1225&page=2
5C Rekonstrukce obuvi dle nálezů v Tiszaeszlár, Buj, Koroncó a Karos, In: Dezső Csallány, Gyula László, László Révész, 1993
6A svatoštěpánská královská koruna, dolní část je byzantská (cca 1070) a horní část románská (cca 1000), zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Holy_Crown_of_Hungary#/media/File:SZENTK~1b.jpg
6B maďarský korunovační plášť, před r. 1031, zdroj:
http://medieval.webcon.net.au/extant_st_stephen_mantle.html
6C detail maďarského korunovačního pláště, před r.1031, Ars Hungarica (Hungarian National Museum)
6D katedrála v Auileii, severní Itálie, pozdní 12. století, zdroj:
http://steppes.proboards.com/index.cgi?board=board19&action=display&thread=1225&page=1#ixzz1C8GSfeE5
6E neznámý románský sochař, příběh Samsona, 1170-1180, muzeum katedrály v Pecsi, zdroj:
http://www.hung-art.hu/preview/zmisc/faragvan/122_sz/samson.jpg
6F postava staršího muže, románská katedrála v Pécsi, 3. čtvrtina 12. Století, zdroj: Szinyei Merse Anna (szerk.): Magyar Nemzeti Galéria. Corvina, Budapest, 1993, picture 1, p 21. Hungarian National Gallery, Budapest
6G zadní strana pláště sv. Ladislava, 1098, pokladnice Záhřebské katedrály, In.FLURY-LEMBERG, Mechthild. Textile conservation and research: a documentation of the Textile Department on the occasion of the twentieth anniversary of the Abegg Foundation. Bern: Abegg-Stiftung Bern, 1988. ISBN 978-390-5014-020.,
6H detail pláště sv. Ladislava, zdroj: http://mek.oszk.hu/00900/00941/html/img/nagy/452f.jpg
7A Muž oblečen dle byzantské módy, žena dle západoevropské módy 12/13.stol, knižní malba iniciála Q, Concordantia discordantium canonum, 1275-1300, Kapitulní knižnice Bratislava, In: ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna, Eva HASALOVÁ, Zuzana ŠIDLÍKOVÁ a Martin VANČO. *Móda na Slovensku: stručné dejiny odievania*. Prvé vydanie. Bratislava: Slovart, 2014. ISBN 978-80-556-1141-9.
8A-C fresky z rotundy kostela sv. Panny v Šiveticích (pravděpodobně 1270)
(http://albumromanski.pl/album/sivetice-rotunda-pw-sw-malgorzaty-z-xiii-w a
http://www.apsida.sk/c/18/sivetice
8D-F fresky z kostela sv. Kateřiny Alexandrijské ve Velké Lomnici (kol r. 1317).
http://rovart.com/sk/gallery.php?id=684
8G spona pláště, 13. století, Budapest - Nemzeti Museum, foto Hřibová

8H pohřební koruna nalezaná v hrobě na Margaretině ostrově, poslední třetina 13. století, foto Hřibová
8I Spona opasku z Kígyóspuszty, 13. Století, Hungarian National Museum, Budapest, zdroj: http://www.kornbluthphoto.com/images/HNMBuckle.jpg
8J koruna na soše St. Sigismunda, Warsaw, National Museum, zdroj: Dávid Katalin - Kovács Endre: Magyarország - Lengyelország. A barátság ezer éve. Budapest-Warszawa, 1978, 2. tábla.
8K kříž vytvořený spojením dvou korun z 13. století, Krakkow, Wawel, zdroj: Dávid Katalin - Kovács Endre: Magyarország - Lengyelország. A barátság ezer éve. Budapest- Warsaw, 1978, table 5.
8L nález z Székesfehérváru: miniaturní koruna, částečně emailovaný disk a spony z 12.-13. století, Hungarian National Museum, Budapest, zdroj: Magyar Nemzeti Múzeum. Főszerk.: Fodor István. Corvina, Budapest, 1992, p 50, picture 52
9A 1317, Tomáš Semsei, velitel Spišské pevnosti, zdroj: Kármen Anita Baráth, The Belt in Late-Medieval Hungary; a Comparison of Archaeological and Pictorial Evidences 2013
9B 1317, Karel I, nástěnná malba v kostele ve Szepeshely (Spišská Kapitula), zdroj: Kármen Anita Baráth, The Belt in Late-Medieval Hungary; a Comparison of Archaeological and Pictorial Evidences 2013
9C Ilustrace z tzv. velké maďarské kronice (Chronicon pictum, Chronica de gestis Hungarorum napsána Márkem Káltim po r. 1358, ilustrace dokončeny kol.1370-73, nyní v Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Zdroj: https://web.archive.org/web/20120304111134/http://konyv-e.hu/pdf/Chronica_Picta.pdf
9D, E malby v kostele sv. Víta ve Vítkovicích, kol. r. 1330, zdroj: http://rovart.com/sk/gallery.php?id=685
9F freska z kostela v Ochtiné, kol r. 1350, zdroj: http://oz-goticka-cesta.webnode.sk/news/ochtina-kostol-ev-a-v-/
9G druhá pol. 14.stol, legenda os sv, Ladislavovi, kostel v Sepsikilyén, Transylvania, zdroj: http://www.warfare.altervista.org/14/St-Ladislaus-Sepsikilyen.htm
9H-M ilustrace v tzv. velké maďarské kronice, Chronicon pictum, Chronica de gestis Hungarorum napsána Márkem Káltim po r. 1358, ilustrace dokončeny kol.1370-73, nyní v Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Zdroj: https://web.archive.org/web/20120304111134/http://konyv-e.hu/pdf/Chronica_Picta.pdf
9N druhá pol. 14. stol až poč. 15.stol, Ladislavská legenda v kostele v Bijacovce (Szepesmindszent), zdroj: Kármen Anita Baráth, The Belt in Late-Medieval Hungary; a Comparison of Archaeological and Pictorial Evidences, 2013, Fig. 81, http://www.warfare.altervista.org/14/St-Ladislaus-Bijacovce-2-lg.htm
9O freska kostelíka v Rimavskej Baňi, zřejmě v 70-80.letech 14.stol, zdroj: http://www.apsida.sk/c/4196/rimavska-bana
9P Detail legendy o sv. Ladislavovi na nástěnné malbě v kostele v Kraskově, 1380-90. Zdroj: http://rovart.com/sk/gallery.php?id=683
9Q freska kostela Panny Marie, Smerčany, konec 14. stol, In: ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna, Eva HASALOVÁ, Zuzana ŠIDLÍKOVÁ a Martin VANČO. Móda na Slovensku: stručné dejiny odievania. Prvé vydanie. Bratislava: Slovart, 2014. ISBN 978-80-556-1141-9.
9R, S 1390, malby v chrámu sv. Jakuba v Levoči, zdroj http://www.chramsvjakuba.sk/cz.html
9T 1380-1400 vyhnání Doruse, kostel sv. Jakuba, Levoča, zdroj: Kármen Anita Baráth, The Belt in Late-Medieval Hungary; a Comparison of Archaeological and Pictorial Evidences Central European University, Budapest, 2013, Fig. 133
9U freska v kostele sv. Šimona a Judy (Liptovské Sliače, konec 14. století). In: ZUBERCOVÁ, Magdaléna: Tisícročie módy. Z dejín odievania na Slovensku. 1. vyd. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1988. 70-009-88 TMO
9V poslední třetina 14.stol, předpokládaný portrét královny Alžběty, zdroj: Ezer év mesterművei. Corvina, Budapest, 1987, picture 68 Diósgyőr, Castle Museum Photography: György Makky
9W 14.stol, pánský uzavřený střevíc šitý technikou obracené obuvi, Budapest History Museum, zdroj: Főszerkesztő: Buzinkay Géza, Corvina, Budapest, 1995, p 126, Photography: Ágnes Bakos - Bence Tihanyi

9X fragment sochy nohy ve vysoké obuvi, zdroj: Zolnay László - Marosi Ernő: A budavári szoborlelet, Corvina, Budapest, 1989, picture 75
9Y fotografia nálezu v Ducové (konec 13.stol – poč. 14.stol). In: ZUBERCOVÁ, Magdaléna: Tisícročie módy. Z dejín odievania na Slovensku. 1. vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1988. 70-009-88 TMO
9Z 1300-1470, prsteny, zdroj: Szerkesztette: Marosi Ernő, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, vol II, picture 326
9AA 14. století, plášťová spona, Museum of Applied Arts, Budapestzdroj: Héjjné Détári Angéla: Régi magyar ékszerek, Corvina, Budapest, 1976, picture 6, Photography: Richard Wagner
9AB 14. stol, spona na hruď, Hungarian National Museum, Budapest, zdroj: H.Kolba Judit - T.Németh Annamária: Ötvösművek, A Magyar Nemzeti Múzeum kincsei, Magyar Helikon / Corvina, Budapest, 1973. picture 18
10A poč. 15. stol., sv. Štěfan a donátor, fresky z kostela v Čeríne, In. Reflexia rytierstva v stredovekej sakrálnej ikonografii na Slovensku by Miroslav Huťka, zdroj: http://www.warfare.altervista.org/15/Cerin-frescos.htm
10B kol 1423, výjev z legendy o sv. Jiřím, kostel kláštěra v Hronské Beňadiku, zdroj: Photo: Pas-6, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Garamszentbenedek_fresk%C3%B3.JPG
10C 1425-1435, bitva Ludvíka Velikého s Osmanskými Turky, Hans von Judenburg nebo Hans von Tübingen, votivní panel z kláštěra Sv. Lambrechta, uloženo Universalmuseum Joanneum, Graz, Austria, zdroj: http://www.warfare.altervista.org/15/Lambrecht_Votive_Altarpiece.htm
10D 1420-30, neznámý sochař, Sv. Ladislav, Městské museum, Bratislava, zdroj: http://www.hung-art.hu/preview/zmisc/faragvan/15_sz/1400-50/pozsony.jpg
10E 1420-30, neznámý sochař, rytíř s namalovanýma očima a kápí, Historical Museum Budapest, zdroj: http://www.hung-art.hu/kep/zmisc/faragvan/15_sz/budavar/1fej1.jpg
10J 1460, neznámý sochař, náhrobek Janose Hunyadiho (+1456), katedrála v Gyulafehérvár, zdroj: http://www.hung-art.hu/kep/zmisc/faragvan/15_sz/sirko2/hunyadi3.jpg
10K 1453, sv. Ladislav bojuje s Kumánem, Registr uherského studenta ve Vídni, In. László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei, Tájak-korok-múzeumok könyvtára 4. Budapest, 1993, s. 53, zdroj: Hungarian National Archives
10L 1488, Chronica Hungarorum, Thuróczy János, Chronica Hungarorum. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, zdroj: http://users.atw.hu/thuroczykronika/pdf/Thuroczy.pdf
10M 1474-77, oltář sv. Alžběty, katedrála v Košicích, In: Csukovits Enikő: Liliom és holló. Új Képes Történelem. Magyar Könyvklub- Helikon, Budapest, 1997, str. 53
10N 1480, kalvárie, Medgyes, Transylvania, In.Erdély története. Volume I Edited by: Makkai László-Mócsy András. Akadémiai Kiadó, Budapest, I. kötet, colour picture 16, zdroj: Hungarian National Archive
10O-U 1488, Chronica Hungarorum, Thuróczy János, Chronica Hungarorum. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, zdroj: http://users.atw.hu/thuroczykronika/pdf/Thuroczy.pdf
10V Uherská královna, hrací karty Vídenského dvora, In. Zolnay László: Ünnep és hétköznap a középkori Budán, Gondolat, Budapest, 1975, p 96
10W Uherská dvorní dáma, hrací karty Vídenského dvora, In. Zolnay László: Ünnep és hétköznap a középkori Budán, Gondolat, Budapest, 1975, p 97
10X žena věnující se sokolnictví, 15.stol, spona opasku, Hungarian National Museum, Budapest, Photography: József Karáth, In. Héjjné Détári Angéla: Régi magyar ékszerek, Corvina, Budapest, 1976, picture 13
10Y spona z nálezu v Likavě, 15.stol., Hungarian National Museum, Budapest In. H.Kolba Judit - T.Németh Annamária: Ötvösművek, A Magyar Nemzeti Múzeum kincsei, Magyar Helikon / Corvina, Budapest, 1973. picture 19
11A Matyáš, Beatrice a János Corvin naslouchají apoštolu Pavlovi, Breviář, Bibliotheca Corviniana, 15.století, Zdroj: Csapodi Csaba-Csapodiné Gárdonyi Klára, Magyar Helikon - Corvina, Budapest, 1981, picture 66, Rome, Bibliotheca Vaticana, zdroj: http://mek.niif.hu/01900/01919/html/index1154.html
11B Bysta princezny Beatrice, Francesco Laurana, 15. století, Berlínské KAISER FRIEDRICH-MUSEUM. Zdroj: W. Rolfs, Fr. Laurana cz. művének 44. táblájáról készült, a szerző szíves engedélyével.

11C Mramorový dvojreliéf Matyáše a Beatrice (1485-1490, Magyar Nemzeti Galéria, Zdroj: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Beatrix_und_Matthias.jpg
11D Král Matyáš, rytina Ernsta Lajose, 15. století, Zdroj: MAGYAR TÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK, DR. TÓTH-SZABÓ PÁL, BUDAPEST, A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KIADÁSA, 1906
11E detail mramorového dvojreliéfu Matyáše a Beatrice (1485-1490, Magyar Nemzeti Galéria, In: ZUBERCOVÁ, Magdaléna: Tisícročie módy. Z dejín odievania na Slovensku. 1. vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1988. 70-009-88 TMO
11F 1486, Janos Corvin, 1486, Baldassare Estense, Alte Pinakothek, Bayerische Staatsgemäldesammlungen, zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/John_Corvinus#/media/File:Baldassare_Estense_004.jpg
12A 1515, je portrét císaře Maxmiliána s rodinou, Bernhard Stringel, KHM, Vídeň, zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bernhard_Strigel_003b.jpg
12B 1522, oděv Lajose II, Nemzeti Museum, Budapest, foto Hřibová
12C 1522, oděv Marie Haburské, Nemzeti Museum, Budapest, foto Hřibová
12D 1543, epitaf A. Thurza, kostel sv. Jakuba, Levoča, In: ZUBERCOVÁ, Magdaléna: Tisícročie módy. Z dejín odievania na Slovensku. 1. vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1988. 70-009-88 TMO
12E 1587, epitaf rodiny W.Kogla, dóm sv. Martina, Bratislava, In. ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna, Eva HASALOVÁ, Zuzana ŠIDLÍKOVÁ a Martin VANČO. Móda na Slovensku: stručné dejiny odievania. Prvé vydanie. Bratislava: Slovart, 2014. ISBN 978-80-556-1141-9.
12F dámská síťka, 16.stol, z krypty kostela Sv. Martina v Szombathelyen, In. SIPOS, Eniko. Egy 16. századi főkötő restaurálásának problémái. FOLIA HISTORICA. 1998, 19(1994-1995), 231-240.
12G portrét Ferdinanda I., Magyar Nemzeti Múzeum, In. Ferdinánd. Kőszeg ostromának emlékezete. Szerkesztette: Bariska István. Európa-Helikon, Budapest, 1982, 3. kép. Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Történelmi Képcsarnok
12H pol. 16. stol, císař Ferdinand I., Hans Bocksberger starší podle Jakoba Seiseneggra, KHM, Vídeň, zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hans_Bocksberger_der_Aeltere_001.jpg
12I 1595, Mária Krisztierna, Ottavio Zanuoli, Magyar Nemzeti Galéria, In. Régi magyar arcképek - kiállításkatalógus. Szerkesztette: Buzási Enikő. Tata-Szombathely, 1988, Budapest
12J 1607, Dobner Sebestyén s dcerou, neznámý malíř. Liszt Ferenc Múzeum, Sopron, In. Régi magyar arcképek - kiállításkatalógus. Szerkesztette: Buzási Enikő. Tata-Szombathely, 1988, 1. színes kép.
12K Poč. 17. století, portrét grófky Žofie Pálffyovej, Múzeum Červený Kameň, In: ZUBERCOVÁ, Magdaléna: Tisícročie módy. Z dejín odievania na Slovensku. 1. vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1988. 70-009-88 TMO
12L 1610-1639, grófka Csáky Istvánné, Forgách Éva, neznámý mistr, Magyar Nemzeti Múzem, Budapest, foto Hřibová
12M 2. pol 16. stol, nálezu dívčího oděvu z krypty kostela v Sarospataku, Ferenc Rákóczi Museum pobočka Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, In. EMBER, Mária. XVI—XVII. SZÁZADI RUHADARABOK A SÁROSPATAKI KRIPTÁKBÓL. FOLIA ARCHAEOLOGICA. 1968, 19, 151-183.
12N Pláštík španělského typu z 16-17. století nalezený v kostele Bencés v Soproni. In. NAGY, Katalina E. KÖRGALLÉR RESTAURÁLÁSA.
12O dolmany z nálezu kryptě v Sasospataku, 2. pol. 16. stol, In. EMBER, Mária. XVI—XVII. SZÁZADI RUHADARABOK A SÁROSPATAKI KRIPTÁKBÓL. FOLIA ARCHAEOLOGICA. 1968, 19, 151-183.
12P Plášť Maxmiliána II. (+1576), In. Hroby a hrobky našich knížat, králů a prezidentů, Lutovský, Bravermanová, 2007
12R dětský mente Gábora Bethelena, cca 1620, Magyar Nemzeti Muzeum, Budapešť, foto Hřibová
12S nohavice z nálezu kryptě v Sasospataku, 2. pol. 16. stol, In. EMBER, Mária. XVI—XVII. SZÁZADI RUHADARABOK A SÁROSPATAKI KRIPTÁKBÓL. FOLIA ARCHAEOLOGICA. 1968, 19, 151-183.
12T portrét Thurza Kristófa, 1611. Zdroj: Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. Kiállításkatalógus. Szerkesztette: Buzási Enikő. Budapest, 1988, címlap. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

12U 1645, Miklós Esterhazy, neuznámý malíř, Hungarian National Museum, Budapest, zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Esterh%C3%A1zy_M.jpg
12V obuv 16/17.stol, zdroj: https://lh3.googleusercontent.com/-8NNMRM8zJ-M/TW0_xSY4LWI/AAAAAAAAALU/NlbJtYMY1Rs/s320/csizma.JPG
12W obuv z konce 17. století, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, zdroj: https://lh6.googleusercontent.com/-0Irzfl3Se2U/TW0_zC78JBI/AAAAAAAAALY/m5vTqTDFQPk/s400/saru.JPG
13A dívčí živůtek z pozdního 16. století nalezený v kryptě kostela v Sarospataku, century Rákóczi Museum of the Hungarian National Museum, zdroj: www.spatak.hu
13B Dívčí oděv nalezený v hrobě v Boldva, Maďarsko, 16.století. National Museum of Hungary, Budapest, zdroj: www.hnm.hu
13C,D 1610, sukně Orsolya Dersffy, Museum of Applied Arts, Budapest, zdroj: http://collections.imm.hu/gyujtemeny/szoknya-valoszinuleg-dersffy-orsolya-ruhatarabol/1647
13E 1626-1629, oděv Katalin Branderburg, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, foto Hřibová
13E Taštička z 17. století, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, foto Hřibová
13F dámská vysoká obuv, 16-17. století, Magyar Nemzetio Muzeum - Rakoczi Muzeum,
13G Báró Nádasdy Tamásné Kanizsai Orsolya portréja, 16. stol. Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. Kiállításkatalógus. Szerkesztette: Buzási Enikő. Budapest, 1988, 1. kép. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, foto Hřibová
13H 1626, Gróf Nyáry Krisztina, gróf Esterházy Miklósné, zdroj: https://hu.wikipedia.org/wiki/Ny%C3%A1ry_Krisztina#/media/File:Nyary_Krisztina.jpg
13G 3 jehlice na šněrování živůtku, ozdobný špendlík, brož a fragmenty párta, In. ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna, Eva HASALOVÁ, Zuzana ŠIDLÍKOVÁ a Martin VANČO. Móda na Slovensku: stručné dejiny odievania. Prvé vydanie. Bratislava: Slovart, 2014. ISBN 978-80-556-1141-9.
13H opasek u meče darovaného Ulaslo II, 1509, Hungarian National Museum, Budapest, foto Hřibová
13I šperky z pokladu v Tolna, počátek 16.stol, Magyar Nemzeti Muzeum, In. Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541. Kiállításkatalógus, Hungarian National Gallery, Mikó Árpád-Takács Imre, Budapest, 1994, p 398
13J háčky a části opasků z nálezu v Szombathely, 16. století, Magyar Nemzeti Muzeum, In. Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541. Kiállításkatalógus, Hungarian National Gallery, Mikó Árpád-Takács Imre, Budapest, 1994, p 398
13K šperk s opálem, první pol. 16. stol, Magyar Nemzeti Muzeum, foto Hřibová
13L HÖLLRIGL, Joseph. Historic Hungarian costumes. Budapest: Officina [Press, 1948]. Facsimile of four pattern pages from a pattern book, circa 1641 from Kisszeben, housed in the Arts and Crafts Museum